

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav jižní a centrální Asie
Seminář romistiky

Bakalářská práce

Barbora Šebová

**Migrace slovenských Romů do českých zemí po roce 1945:
případová studie - usídlování Romů v Rokycanech mezi
lety 1945-1952**

**The migration of the Slovak Romani to the Czech lands after 1945:
case study - the settlement of the Romani in Rokycany between 1945-1952**

Praha, 2006

vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Milada Závodská

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Poděkování:

Děkuji v první řadě všem svým informátorům, kteří byli ochotni mě pozvat do soukromí svého bytu a předat mi něco ze své životní zkušenosti.

Dále děkuji své spolužačce Denise Mikové, která mi věnovala nemálo ze svého času, když se mnou navštěvovala své prarodiče a příbuzné, a také jejím úžasným rodičům, kteří se o mě během mých návštěv starali jako o vlastní. Stejně tak děkuji svému spolužákovi Michalovi Mikovi.

Můj velký dík patří také zaměstnancům Státního okresního archivu v Rokycanech, kteří se mi velmi ochotně věnovali a to dalece za rámec svých povinností.

V neposlední řadě děkuji Doc. Mileně Hübschmannové, která mi téma na bakalářskou práci navrhla a měla mi jí vést. Bohužel však tragicky zahynula 8.9. 2005 v Jižní Africe.

Mnohokrát děkuji Mgr. Miladě Závodské, která byla tak laskavá, že se vedení mé práce ujala a věnovala mi mnoho ze svého času, když mou práci pročetla, opravovala, radila...!

Seznam zkratek:

A.G. - Andrej Giňa
B.Š. - Barbora Šebová
I.F. - Ilona Ferková
I.T. - Irena Tomášová
J.G. - Jolana Giňová
J.M. - Jolana Miková
J.B. - Ján Bažo
J.K. (zaměstnankyně SOKA)
J.S. - Ján Slepčik
J.V. - Jarmila Válková
K.F. (zaměstnanec SOKA)

MV - Ministerstvo vnitra
SNP - Slovenské národní povstání
SOKA - Státní okresní archiv
ZNV - Zemský národní výbor

Obsah:

Poděkování

Seznam zkratk

1.

Úvod.....1

1.1 Terminologie.....

...2

1.1.1 Užití pojmu

Rom/Cikán/"cikán".....2

1.1.2 Slovenští

Romové.....3

1.1.3 Užití pojmu

„gádžo“.....3

1.1 Volba

lokality.....4

1.2 Volba časového

období.....4

1.3 Metody a techniky

výzkumu.....6

1.4.1 Průběh výzkumu a využití jednotlivých

technik.....

...6

1.4.2 Závěr - Využití metody orální historie jako

základního zdroje informací, výhody a

nevýhody.....	8
2. Poválečná migrace slovenských Romů do českých zemí obecně.....	10
2.1 Podmínky migrace.....	10
2.1.1 Romové ve Slovenské republice 1939 - 1945.....	11
2.1.2 Situace Romů na Slovensku po skončení druhé světové války.....	15
2.2 Odchod „pro Čechi“ - migrace Romů do českých zemí po roce 1945.....	16
3. Případová studie - usídlování Romů v Rokycanech mezi lety 1945 - 1952.....	22
3.1 Situace mých informátorů na Slovensku před válkou, během války a těsně po válce - podmínky migrace.....	23
3.1.1 Modelový příklad - situace v obcích Tolčemeš a Chrapkov.....	23
3.2 Odchod „pro Čechi“; Praha jako přestupní stanice.....	28
3.3 V Rokycanech.....	29

3.3.1 Práce v Kovohutích a bydlení v „lágru“.....	31
3.3.2 Cihelna.....	37
3.3.3 „Vagónka“.....	39
3.3.4 Postavení Romů v Rokycanech po jejich příchodu - vztahy s majoritním obyvatelstvem a veřejnými institucemi.....	40
3.3.5 Vztahy mezi rody, které přišly do Rokycan mezi lety 1945 - 1952.....	42
3.3.6 Romové v Rokycanech po roce 1952.....	44
3.3.7 Závěr případové studie.....	45
4. Závěr.....	46
5. Seznam použité literatury.....	48
6. Seznam použitých pramenů.....	50
7. Soupis příloh.....	52
8. Přílohy	

1. ÚVOD

Napsat bakalářskou práci na téma poválečné migrace Romů do českých zemí mi navrhla paní doc. Milena Hübschmannová, Csc. při svých přednáškách o historii Romů.

Když mluvila o válce a poválečné historii, několikrát vyslovila přání, aby někdo zachycením a analýzou vzpomínek pamětníků - tedy za pomoci využití metody orální historie - zpracoval tento úsek historie podrobněji. Aby tím, že popíše detaily ze života lidí, kterých se poválečný přesun do českých zemí týkal, umožnil člověku, žijícímu v dnešní době, alespoň částečně pochopit motivy tehdejších migrantů a jejich příčiny.

Proto se ve své práci vedle zkoumání odborné literatury, na jejímž základě je formulována obecná teoretická část, zaměřuji především na rozhovory s pamětníky a práci s dobovými dokumenty. Rozhovory s pamětníky umožňují popsat, jak migrace probíhala v rámci jednotlivých rodin a rodů a jak ji vnímali samotní Romové. Dobové dokumenty zase umožňují získat informace o tom, jak k romským pracovníkům přistupovaly jednotlivé průmyslové a zemědělské podniky a jaký pro ně měli Romové význam.

Mým cílem je poukázat v případové studii¹ Rokycan na to, že mnoho Romů přišlo po válce do českých zemí na základě výzev v médiích nebo bylo do jednotlivých podniků přímo nabráno náboráři, a že poválečná romská migrace nebyla pouze „spontánní“ a „hromadná“², jak se o ní vyjadřují někteří

¹ „Case study – Též kazuistika, případová studie, přístup používaný v empirickém soc. výzkumu, který se zaměřuje na detailní zkoumání a popis jednoho objektu (osoba, rodina, podnik, **komunita**), který je možno považovat za typický případ nebo výrazný příklad, a proto je z něj možno činit jisté závěry o celku... výzkumník využívá při své práci mimo jiné přímé pozorování, dotazování a obsahovou analýzu.“ - Jandourek, J. Sociologický slovník, 2001, str. 45

² Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 2002, str. 85, 86

historikové, ale také promyšlená a organizovaná. Poukázat na to, že Romové sehráli spolu s ostatními migranty v poválečné rekonstrukci Československa významnou roli.

1.1 Terminologie

1.1.1 Užití pojmu Rom/Cikán/"cikán"

Jak můžeme pozorovat při čtení úryvků z přepisů rozhovorů s romskými pamětníky, v romštině slovo c/Cikán (c/Cigán) neexistuje. Mnoho Romů ho však, v důsledku mnohasetletého zvyku, pokud mluví česky nebo slovensky, užívá.

Pokládám proto za užitečné vysvětlit zde velice stručně rozdíl mezi pojmy Rom/Cikán (Cigán - slovensky)/"cikán" („cigán“ - slovensky). V mé práci se totiž, vzhledem k její historické povaze, všechny tyto pojmy vyskytují.

„Rom je autonymum, etnické jméno, kterým Romové označují sami sebe a které si v poněkud pozměněné podobě přinesli už z Indie.

Cikán je exonymní apelativum - jeden z názvů, jímž Romy od doby jejich pobytu v Byzanci označují ostatní. Zatímco různá exonymní označení, jako je «c/Cikán» nebo «g/Gypsy», nabyla v důsledku antagonistických vztahů mezi neromskou většinou a romskými minoritami hanlivou konotaci, autonymum Rom zůstává vždy citovou a podvědomou oporou vlastní identity.“³

Oficiální užívání autonyma Rom namísto apelativ Cikán, Gypsy, atp. schválili Romové na I. Mezinárodním romském kongresu v Anglii 8. dubna 1971.⁴

Důvodem, proč se u nás slovo Rom oficiálně začalo užívat až po roce 1989, je skutečnost, že komunistický režim se snažil Romy asimilovat a toto slovo bylo naopak symbolem jejich

³ Hübschmannová, M. Po Židoch Cigáni. Praha 2005, str. 69

⁴ Tamtéž.

etnoemancipačního úsilí. Po násilném rozpuštění Svazu Cikánů - Romů (1969 - 1973) se podle ústně sdělovaných směrnic KSČ do všech českých písemných projevů vracelo „cikán“, „Cikán“ nebo i „občan cikánského původu“.⁵

1.1.2 Slovenští Romové

Na území Slovenska můžeme z jazykového a geograficko - historického hlediska odlišit tři hlavní skupiny Romů.

Nejpočetnější skupinu tvoří Romové, označovaní jako slovenští. Dalšími dvěma podskupinami jsou Romové označovaní jako maďarští a olašští.

„Podobně jako slovenští Romové, jsou i maďarští Romové usedlí několik století. Olašští Romové se od slovenských a od maďarských liší nejzjevněji tím, že až do roku 1959 kočovali (v důsledku poměrně odlišné historie, se kterou souvisí i odlišnosti v jazyce - pozn. B.Š.). Násilně byli sedentarizováni podle zákona 74/1958.“⁶

Samotní Romové se dále dělí na různé podskupiny a vzájemně se označují mnoha dalšími apelativy⁷.

1.1.3 Užití pojmu „gádžo“

Tímto výrazem označují Romové příslušníka majoritní populace, člověka, který není Rom. Slovo *gádžo* původně znamenalo „sedlák“⁸ postupně se však, vzhledem k tomu, že Romové byli nejčastěji v kontaktu se sedláky, venkovským obyvatelstvem, jeho význam na mnoha místech rozšířil na označení jakéhokoliv „neroma“.

Vzhledem k tomu, že se má práce z velké části zakládá na výpovědích romských pamětníků, používám na některých místech

⁵ Hübschmannová, M. Po Židoch Cigáni. Praha 2005, str. 70

⁶ Hübschmannová, M. Šaj pes dovakeras. Olomouc 2002, str. 21

⁷ Tamtéž.

⁸ Romsko - český a česko - romský kapesní slovník. Praha 2001

slovo *gádžo* k nahrazení poněkud kostrbatých termínů „nerom“, „příslušník majoritní populace“, atp.

1.2 Volba lokality

Jako vhodnou lokalitu pro případovou studii jsem zvolila Rokycany, odkud pocházejí mí spolužáci - Denisa a Stáňa Mikovi a jejich bratranec Michal Miko.

Svůj výzkum jsem započala v rodinách jejich příbuzných, což jak se ukázalo, byl krok správným směrem. Díky porovnávání výpovědí několika příbuzensky spřízněných osob jsem totiž mohla lépe rekonstruovat okamžiky, o nichž jsem se snažila získat informace. Kromě toho mi byli ochotnými rádci a konzultanty v případě nejasností. A tím pádem i dalším cenným zdrojem informací.

Po nějakém čase jsem navštívila také rokycanský archiv, kde jsem se setkala s velmi milým a vstřícným personálem, a protože už se mezitím během terénního výzkumu začala rýsovat zajímavá témata, rozhodla jsem se, že se zaměřím výhradně na Rokycany a pokusím se zrekonstruovat historii příchodu Romů do tohoto města v letech 1945 - 1952.

1.3 Volba časového období

Jak se během mého výzkumu ukázalo, v letech 1945 - 1952 se v Rokycanech usadili slovenští Romové z několika vesnic, spadajících do jedné oblasti východoslovenského prešovského kraje. Bylo velice zajímavé pozorovat jakým způsobem toto usazování probíhalo, jaký na něj mělo vliv tradiční uspořádání romské společnosti a co do něj vnášel život v novém prostředí.

Rok 1952 byl také rokem vzniku směrnice „Úprava poměrů osob cikánského původu“, která „...znamenala zásadní revizi dosavadního právního postavení i snahy o revizi společenského postavení Romů, změnu pohledu centrálních orgánů státní správy

na tuto část společnosti, významný obrat v řešení tzv. cikánské otázky i obrat v prostředcích zvolených k jejímu řešení.“⁹

Po pečlivém prostudování materiálů dostupných v rokycanském Státním Okresním Archivu i v knihovně Muzea Dr. Bohuslava Horáka jsem zjistila, že z období let 1945 – 1952 existuje poměrně málo písemných pramenů a pokud jsou, najdeme v nich velmi málo konkrétních zmínek o Romech.

To mě zpočátku zaskočilo, avšak částečně to může vysvětlovat fakt, že během druhé světové války byly obce povinny uložit své kroniky v Zemském archivu v Praze.¹⁰ Když si je po válce směly vyzvednout, věnovalo se mnoho kronikářů přednostně dopisování válečných událostí a na popis poválečných let nezbývalo tolik času.¹¹

Jediným dochovaným periodickým tiskem je několik výtisků časopisu Nový život z roku 1945 a pak až časopis Budovatel určený zemědělcům z roku 1950, v nichž však žádné konkrétní zmínky o Romech nenalezneme.

Rovněž co se týče publikací na toto téma, žádná se nezabývá výhradně tímto údobím. Nejvíce, i když dosti obecných informací o Romech v Rokycanech v tomto období, lze najít na několika stránkách článku Historie rokycanských Romů.¹²

Martin Vainer ve své diplomové práci¹³ uvádí jako první zmínku o Romech v Rokycanech až zápis v městské kronice z roku 1951. V době koncipování své diplomové práce neměl totiž přístup ke všem – zejména těm těsně poválečným – archivním materiálům kvůli rekonstrukci archivu¹⁴, a proto podrobněji zkoumá až situaci od počátku 60. let.

⁹ Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 155

¹⁰ Rozhovor s J.K., zaměstnankyní SOkA v Rokycanech, terénní denník 9.11. 2005; Článek in: Nový Život, 29.6. 1945, knihovna Muzea Dr. Bohuslava Horáka – viz přílohy

¹¹ Rozhovor s J.K., zaměstnankyní SOkA v Rokycanech, terénní denník 9.11. 2005

¹² In: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka. 16/2004

¹³ Vainer, M: Praktiky integrace rokycanských Romů do místní společnosti. Univerzita v Ostravě 2004, kap. 3.1.

¹⁴ Rozhovor s K.F., zaměstnancem SOkA v Rokycanech, terénní denník 16.11. 2005

1.4 Metody a techniky výzkumu

Pro formulování teoretické části své práce jsem využila především sekundárních pramenů¹⁵, tedy odborné literatury, která se problematikou migrace zabývá.

Praktická část mé bakalářské práce, případová studie, se z velké části zakládá na informacích získaných během terénního výzkumu z rozhovorů s pamětníky. Pro pořizování, analýzu a následné zpracování takto získaných informací jsem využívala metody orální historie, kterou v češtině nedávno velice stručně a přehledně popsal Miroslav Vaněk.¹⁶

Další velice důležitou součástí mého výzkumu bylo studium dostupných dobových archivních materiálů a novinových článků, které chápu jako prameny primární.¹⁷

Jako primární prameny jsem použila i monografii Eleny Lackové¹⁸ a uveřejněné výpovědi pamětníků v časopise romistických studií Romano Džaniben. V neposlední řadě také knihu (Ne)bolí¹⁹, která obsahuje výpovědi romských pamětníků na druhou světovou válku a život po válce.

1.4.1 Průběh výzkumu a využití jednotlivých technik

Svůj terénní výzkum jsem zahájila teoretickou průpravou – četbou odborné literatury i beletrie, které se nějakým způsobem dotýkají tématu příchodu Romů na území dnešní České Republiky po roce 1945 a jejich postavení na Slovensku za druhé světové války. Kromě toho jsem se také zabývala studiem metody orální

¹⁵ „sekundární literatura (literatura pojednávající o zkoumaném problému, recenze apod.)“ – Metodický pokyn ke psaní seminárních, ročníkových, absolventských a bakalářských prací. Vydáný pro studenty Jaboku, 11.2. 2002 (www.jabok.cuni.cz)

¹⁶ Vaněk, M. Orální historie. Olomouc 2003

¹⁷ „primární literatura a prameny (sem patří to, s čím autor/ka práce pracuje jako s vlastním zdrojem – zkoumaná literární díla, dokumenty, archiválie, novinové a časopisecké články apod.)“ – Metodický pokyn, 2002 (www.jabok.cuni.cz)

¹⁸ Lacková, E. Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Praha 1997

¹⁹ Kramářová, J. a kol: (Ne)bolí. Praha 2005

historie a jejího využití. Pak jsem teprve přikročila k práci v terénu.

Nejprve jsem se věnovala pořizování a přepisu nahrávek, přičemž při pořizování prvních nahrávek jsem začínala dotazem na prostředí, ze kterého narátor²⁰ pochází.

Tento úvodní dotaz (kdy a kde se tázaný narodil, jak a kde žil před válkou a za války a z jakého prostředí tudíž do Rokycan přišel), posloužil jako vhodný prostředek, aby se narátor „rozpovídal“²¹. Navíc je znalost těchto faktů zcela nezbytná pro správné šifrování narátorovy výpovědi.

Při prvním rozhovoru jsem tedy nechala svému respondentovi zpočátku téměř neomezený prostor a když došel k mnou zkoumanému tématu, začala jsem jeho volné vyprávění mírně směřovat v řízený rozhovor. Snažila jsem se však nezasahovat do jeho vyprávění příliš.

Poté jsem přikročila k analýze nahrávek a poprvé navštívila Státní okresní Archiv v Rokycanech. Zde jsem se během svého bádání snažila najít veškeré informace, které by mi pomohly objasnit vybraná fakta, která vyplývala z pořizovaných rozhovorů a zároveň také objevit fakta nová.

Zřejmě nejcennějšími materiály, které jsem zde získala, je soupis „Cikánů přihlášených v Rokycanech k pobytu“ z roku 1947²² (jediný soupis specializující se na Romy až do roku 1964)²³ a materiály z cihelny, ve které Romové pracovali.

Po probádání archivu a analýze všech získaných materiálů jsem si vytvořila již velmi konkrétní seznam otázek, se kterými jsem pak navštívila ty samé respondenty, které jsem předtím již jednou, v případě paní I. T. dvakrát, nahrála. S těmi jsem

²⁰ Pro účely své práce používám termín narátor, oficiálně užívaný v knize Orální historie, M. Vaněk. 2003. V případě potřeby ho střídám s termínem informátor, obecně používaným v antropologických disciplínách.

²¹ Vaněk, M. Olomouc 2003, str. 27

²² Viz přílohy – dokument č. 1896/47; SOKA Rokycany

²³ Vainer, M. Praktiky integrace rokycanských Romů do místní společnosti. Univerzita v Ostravě 2004, str. 35; rozhovor s K. F., zaměstnancem SOKA v Rokycanech, terénní denník 16.11. 2005

během řízeného rozhovoru jednak doplňovala nejasnosti, které vyplynuly při analýze prvního rozhovoru s nimi pořízeného, dále jsem pak zjišťovala další informace, důležité pro vytvoření komplexního obrazu daného údobí.

Průzkum písemných pramenů v archivu jsem doplnila studiem jediného dostupného dobového tisku - několika výtisků periodika Nový Život z roku 1945.²⁴ O Romech v Rokycanech jsem zde však nenašla žádnou přímou zmínku.

Své poznatky jsem se ještě pokusila rozšířit v rozhovoru s paní J.V., nar. 1929, rokycanskou starousedlicí. Zajímalo mě, co o nově příchozích Romech věděli a jak je vnímali příslušníci majoritní populace.²⁵

Také jsem pořídila nahrávky dvou dalších Romů, kteří po válce přišli do Prahy a do Pardubic, abych si udělala představu, jak migrace Romů do Čech a jejich usídlování probíhalo v jiných částech republiky.²⁶

1.4.2 Závěr - využití metody orální historie jako základního zdroje informací, výhody a nevýhody

Během mého výzkumu se ukázalo, že nejvíce informací pro rekonstrukci této etapy dějin romského osídlení Rokycan, lze získat z výpovědí romských pamětníků. Základní metodou použitou pro formování mé práce tedy byla tzv. orální historie.

Velikou výhodou této metody je možnost získat informace o podrobnostech ze života narátorů, které primární ani sekundární prameny většinou nepopisují a možnost nahlédnout zkoumané téma také jejich očima.

Díky rozhovorům s pamětníky se dají zjistit nejen hmatatelná fakta, ale i informace emocionálního charakteru - jaké byly pocity nově příchozích, jaké prožívali „kulturní

²⁴ Knihovna Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany.

²⁵ Jsem si plně vědoma toho, že rozhovor s jedním pamětníkem nelze brát jako obecně platný.

²⁶ Rozhovor s: Jánem Bažem, 31.10.2005, Praha - Prosek.
Jánem Slepčíkem, 14.10.2005, Strupčice, okr. Chomutov.

šoky"²⁷, jak byli přijímáni, jestli jim chyběl „domov na Slovensku“ („khere pre Slovensko“), atd.

Zcela zásadní je dle mě při využití metody orální historie jazyk, ve kterém pořizovatel s narátorem komunikuje. Proto jsem jako komunikační prostředek používala romštinu, i když všichni mí informátoři, vzhledem k délce svého pobytu v Rokycanech, bezesporu česky mluví dobře nebo výborně.

Myslím, že komunikace v jejich mateřském jazyce informátory podněcovala k širšímu, obsažnějšímu vyprávění, ze kterého jsem potom mohla při analýze vytěžit více informací. Možná se jim vybavovaly věci, které by jim při komunikaci v češtině nepřipadaly důležité. Každý jazyk je propojen s kulturou a vidí věci jinýma očima²⁸. Možná, že mi dokonce díky tomu, že jsem se snažila přizpůsobit jazykově já jim, byli ochotní sdělit věci, které by mi v češtině nesdělili. Navíc použití narátorova primárního komunikačního prostředku při komunikaci s ním, patří k základním antropologickým pravidlům.²⁹

Kromě toho užívání romštiny umožnilo zachycení a archivaci bohatého slovního fondu starých Romů. To je také důvod, proč všechny citace v textu uvádím pod čarou také v originálním znění.

Nevýhodou použití romštiny byla nutnost přeložit citace pro účely této práce do češtiny, čímž jsem mohla způsobit jejich zkreslení. Další nevýhodou je riziko špatné analýzy získaných informací a vyvození nesprávných závěrů.

Velkou roli, co se týče možného zkreslení informací při využití metody orální historie, hraje také samotný narátor, po kterém se chce, aby se rozpamatoval na období před zhruba

²⁷ „šok kulturní (culture shock). Otřesení dosavadních kulturních jistot vznikající při bezprostředním kontaktu jedince nebo společenství s cizí (neinteriorizovanou) *kulturou*“ – Jandourek, J. Sociologický slovník. Praha 2001

²⁸ Z přednášek Doc. M. Hübschmannové, Csc. z Onomaziologie, 2004/2005

²⁹ Z přednášek PhDr. Jaroslava Skupníka, PhD. z Obecné antropologie, 2002/2003

padesáti lety. Ten se zcela přirozeně nemůže ubránit vnášení vlastních soudů a pocitů, ovlivněných navíc padesátiletým odstupem.

Asi největší problém s relevancí informací od narátorů nastává v případě letopočtů. Je zcela pochopitelné, že po tolika letech je obtížné si přesně pamatovat rok, popřípadě měsíc, ve kterém se ta která událost stala. Proto jsem se snažila se ptát na tu samou věc několika lidí a porovnáním získaných dat získat co nejpřesnější obraz.

2. POVÁLEČNÁ MIGRACE SLOVENSKÝCH ROMŮ DO ČESKÝCH ZEMÍ OBECNĚ

2.1 Podmínky migrace

Konec druhé světové války a následné politicko - hospodářské změny znamenaly velký obrat v životě všech obyvatel znovuobnoveného Československa.

V českých zemích došlo uplatněním tzv. Benešových dekretů postupně, do konce roku 1946, k vysídlení či přímé fyzické likvidaci zhruba tří milionů Němců.³⁰ Důsledkem toho bylo vylidněné pohraničí, které potřebovalo nové pracovní síly a zároveň skýtalo možnost bydlení. Toho využilo mnoho obyvatel z vnitrozemí, takže akutní nedostatek pracovních sil postihl všechny oblasti českých zemí. Vzniklou situaci nedostatku pracovních sil v republice měl řešit Dekret prezidenta republiky o všeobecné pracovní povinnosti 88/1945³¹.

Romové, kteří přežili pět let fašistické vlády na Slovensku, byli většinou ve velice tíživé ekonomické situaci, v bídnych chatrčích daleko od obcí nebo dokonce úplně bez střechy nad hlavou. Proto se mnoho z nich rozhodlo využít možnosti pracovat v českých zemích, v pohraničí či ve

³⁰ Dějiny zemí Koruny české. II. Díl. Praha 1992, str. 252, 253

³¹ www.psp.cz/docs/laws/dek/

vnitrozemí, a vyřešit tak své mnohdy neúnosné socioekonomické postavení, do kterého je druhá světová válka uvrhla.

2.1.1 Romové ve Slovenské republice 1939 - 1945

Zatímco v českých zemích bylo před druhou světovou válkou několik tisíc Romů, z nichž většina přišla během holokaustu³² o život, na Slovensku to bylo několik desítek tisíc Romů, které, pokud přežili, válka uvrhla na samé sociální dno.

Ctibor Nečas odhadl počet Romů žijících na Slovensku v letech 1939 - 1945 přibližně na 100 000.³³ Většina z těchto Romů žila na rozdíl od českých zemí³⁴ před začátkem druhé světové války usedle v obcích nebo poblíž obcí na území celého, zvláště pak východního, Slovenska.³⁵

Na Slovensku nedošlo během druhé světové války k masové genocidě Romů, jako tomu bylo v českých a mnoha jiných evropských zemích, a to z několika důvodů. Milena Hübschmannová

³² Vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava Hitlerovým výnosem ze dne 16.3. 1939, byl zpečetěn osud převážně většiny Českých a Moravských Romů a Sintů.

Vládnoucími nařízeními z 2.3. a 28.4. 1940 byly zřízeny „kárné pracovní tábory“. Do nich měli být umístěni „asociálové, žebráci, povaleči, prostitutky a – „práceschopní potulní Cikáni“. Největší z těchto táborů byly v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.

Tyto tábory byly 24.6. 1942 přejmenovány na „sběrné cikánské“.

Ti kdo přežili táborovou koncentraci, zahynuli v koncentračních táborech, převážně pak v Auschwitz – Birkenau, kam byli odvázeni od prosince 1942.

„Podle odhadů přežilo nacistickou politiku v protektorátu asi 500 – 600 ze 6 500 Romů.“ – Hübschmannová. Praha 2005, str. 31 – 33

³³ Dějiny Romů, zpracováno studenty FF UK 2005 (interní materiál) – zdroj: Nečas, C: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939 - 1945. Brno 1981

³⁴ Ctibor Nečas odhadl na základě předválečných evidencí počet Romů na území Československé republiky před vypuknutím Druhé světové války na 70 – 110 tisíc. – Nečas, C. Brno 1981

Většina Romů v českých zemích kočovala, usedle žilo několik rodů, které se usazovaly částečně v 17., převážně pak od 2. poloviny 19. století na jižní a jihovýchodní Moravě a byly poměrně dobře, někde i velmi dobře integrovány do vesnické společnosti. – Horváthová, J. Kapitoly z dějin Romů. Praha 2002, str. 40, 41 Na Slovensku se první Romové usazovali již od 15. století. Prvním slovenským územím, kde se Romové začali usazovat, byla Spiš. Romové dávali přednost bohatším krajům před chudšími z důvodu možnosti obživy atp. Spiš byla v té době nejbohatším krajem v Uhersku. Hrad a jeho okolí skýtalo spoustu možností obživy. V té době se již někteří Romové věnovali kovářství, pro které byly na Spiši dobré podmínky. – Dějiny Romů, zpracováno studenty FF UK 2005 (interní materiál), více viz: Horváthová, E. Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964

³⁵ Kočovalo nepoměrně menší procento Romů. Od 2. pol. 19. století a v první pol. 20. století převážně tzv. Olašských.

Ze soupisu z roku 1893 vyplývá, že na území Slovenka žilo 36 000 Romů, z toho 600 kočujících a 2000 přechodně usazených. Asi třetina se živila manuálními pracemi, zhruba 4000 Romů se živilo hudbou. – Horváthová, E. Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964. Soupisy rom. obyvatel. str. 125-145

uvádí ve své knize *Po Židoch Cigáni* jako dva hlavní důvody formální samostatnost Slovenska a integrovanost velké části Romů do zemědělské stavovské společnosti.³⁶

Převážná většina Romů na Slovensku žila usedle po několik desetiletí či dokonce staletí a byla důležitou pracovní silou pro sedláky a zdrojem některých specifických řemeslných služeb.³⁷ To je také odlišovalo od Židů, kteří byli téměř vyvražděni a jejich majetek zabrán.

„Konečné řešení cikánské otázky“ sice na Slovensku přerušil konec války,³⁸ ale o to fatálnější důsledky měla pro přeživší Romy četná diskriminační opatření, kterým byli během války vystaveni. Přerušila totiž proces integrace Romů do majoritní společnosti.³⁹

Z četných diskriminačních opatření, zaměřených proti Romům, zde zmiňují pouze ta, která výrazně souvisí se socioekonomickým postavením, v jakém se Romové nacházeli na konci války a jejich konkrétnější dopady podrobněji zmiňují v případové studii.

Romové, kteří žili před válkou v obcích, či blízko nich, se museli dle nařízení vydaného Ministerstvem vnitra v letech 1941 a 1943,⁴⁰ vystěhovat několik kilometrů od obcí, na pozemky neviditelné z veřejných cest a silnic, převážně bez jakékoliv náhrady za domy, které museli opustit. Většinou jim byly přiděleny pozemky absolutně nevyhovující požadavkům na hygienu, dostupnost pitné vody, možnost snadného přístupu, atp.

Způsob, jakým probíhalo „vystěhovávání“ z vesnic popisuje mezi mnoha jinými také Michal Demeter: *„Časem nám zbourali barák a dali nás bydlet až k lesu... Tenkrát byly všechny*

³⁶ Hübschmannová, M. *Po Židoch Cigáni*. Praha 2005, str. 52

³⁷ Romové se tradičně živili především jako kováři, hudebníci, výrobci proutěného zboží, nepálených cihel a mnoha dalších věcí. Na některá tato řemesla měli dokonce v některých oblastech doslova monopol – Tamtéž, str. 53

³⁸ Tamtéž, str. 57

³⁹ Z přednášek Doc. Mileny Hübschmannové z *Dějin Romů*, 2004/2005

⁴⁰ 20.4. 1941 a 21.7. 1943 – Hübschmannová, M. Praha 2005, str. 55

romské vesnice odstrčené do lesa, kus od vesnice... Naše baráky jsme museli zbourat, zůstali jsme jen tak, bez ničeho."⁴¹

To, že byl příkaz k vysídlení vydán dvakrát „... samo o sobě naznačuje, že se první směrnice (na některých místech – pozn. B.Š.) nedodržovala. K vystěhovávání osad začalo ve větším měřítku docházet až po vydání druhé směrnice – od druhé poloviny roku 1943 zhruba do začátku Slovenského národního povstání (29. srpna 1944).“⁴² O vystěhování Romů rozhodoval starosta obce, jehož rozhodnutí ovlivňovaly postoje příslušníků fašistické Hlinkovy gardy. Potvrzují to výpovědi pamětníků v knize M. Hübschmannové *Po Židoch Cigáni* i výpovědi mých informátorů. Výjimečně se vyskytly dokonce případy, kdy byli Romové vyhnáni z obce uchránění.

Všichni Romové byli vystaveni dalším diskriminačním opatřením jako byl zákaz přístupu do škol, do měst a vesnic během převážné části dne, ke konci války pak užívání veřejných dopravních prostředků, atp. Pokud Romové některý z těchto příkazů porušili a byli chyceni, byli bití, ženám byly holeny hlavy a muži byli často deportováni do pracovních táborů.

Život mnoha Romů také ovlivnily deportace Židů, u kterých mnozí pracovali. Jednak prožívali veliký strach a také přišli o důležitou možnost obživy⁴³.

Romské rodiny postihlo velice silně nucené pracovní nasazení romských mužů od šestnácti do šedesáti šesti let v pracovních táborech, kterých bylo na Slovensku během války postupně zřízeno jedenáct. Rodiny tak přišly o živitele a ještě z toho mála co měli, nosily ženy svým příbuzným do táborů jídlo.⁴⁴

⁴¹ In: Kramářová, J. a kol.: (Ne)bolí. Praha 2005, str. 47

⁴² Hübschmannová, M. *Po Židoch Cigáni*. Praha 2005, str. 55

⁴³ Mnoho Romů před válkou pro Židy pracovalo – například Romky chodili o Šábesu zatápět a posluhovat, když bylo potřeba. Některé Židům vařily. Muži pro ně vykonávali další práce. – Cichý, M. *Historie rodu Cichých a Bánomových*. FF UK, Praha 2003. str. 47, 48

⁴⁴ Hübschmannová, M. Praha 2005, str. 54

Po vypuknutí Slovenského národného povstání, byli na některých místech Slovenska v pracovních táborech internováni nejen muži, ale všichni mladí práceschopní Romové, včetně žen.

"Jednou jsme spali, když najednou slyším, že tatínek vylezl ven. Byla to neděle 15. srpna čtyřicet čtyři... vyšli jsme ven, každý tak, jak byl oblečený... ženy s dětma dali stranou a všechny chlapy a nás mladé holky vzali... naložili nás do nákladních vagonů, které smrděly dobyt看kem a jeli jsme... před náma se objevily tři obrovské stodoly. Tisíce lidí, samí zajatci... Arbeit Plavč."⁴⁵

Doba od vypuknutí SNP (srpen 1944) do konce války, kdy bylo Slovensko obsazeno německou armádou, která měla za úkol potlačit povstání a zlikvidovat partyzánské hnutí, byla nejen pro Romy obdobím nejtěžším. Mnoho Romů se účastnilo povstání aktivně - bojovali po boku partyzánů, další pak partyzánům pomáhali tím, že je živili, schovávali, informovali ve svých odlehlých osadách a riskovali tak vlastní životy.

Počty Romů postřílených, upálených či ubitých na mnoha místech Slovenska jednotlivě, ve skupinách či dokonce po celých osadách, které uvádí historická literatura, nejsou dle M. Hübschmannové zdaleka kompletní.⁴⁶

Další Romové zahynuli v pracovních táborech na následky podvýživy, těžké dřiny, fyzických trestů či různých nemocí. V „cikánském táboře“ v Dubnici nad Váhom⁴⁷, zřízeném ke konci války z iniciativy německých okupantů jako prostředku ke „konečnému řešení cikánské otázky“, byli všichni, kteří onemocněli břišním tyfem, postříleni.

⁴⁵ Z vyprávění Ireny Tomášové, in: Kramářová, J. a kol.: (Ne)bolí. Praha 2005, str. 30

⁴⁶ Hübschmannová, M. Po Židoch Cigáni. Praha 2005, str. 57

⁴⁷ Zřízeném z pracovního tábora v prosinci 1944 – Tamtéž.

Mnoho Romů také zahynulo po propuštění z táborů na cestě domů, která trvala vzhledem ke vzdálenostem několik dnů i týdnů.⁴⁸

2.1.2 Situace Romů na Slovensku po skončení druhé světové války

Na konci druhé světové války se většina slovenských Romů nacházela ve velmi neutěšené socioekonomické situaci. Válka na mnoha místech zpřetrhala vazby s majoritním obyvatelstvem a spolu s rekonstrukcí válkou zdevastovaného Československa a nastupující industrializací, znamenala zánik mnoha tradičních romských řemesel a možností obživy.

V některých Romech také zanechala těžká psychická traumata z prožitého utrpení, která v některých případech měla za následek to, že se již dotyční nechtěli na dané místo vrátit.⁴⁹

Navíc na některých místech nejenže nebyl návrat Romů zpět do obcí z různých důvodů⁵⁰ možný, ale vyskytovaly se dokonce případy, kdy se obce snažily vysídlit Romy i po skončení války.

„V lednu 1946 tak může hlásit předseda obvodního úřadu v Širokom na východním Slovensku, že Cikáni již v jeho obvodě v blízkosti veřejných cest nebydlí. Hlásí také, že ve věci seznamu těch, kteří se vyhýbají práci, podává sice negativní hlášení, avšak připojuje, že předsedové MNV nemají žádné námítky proti tomu, aby «třeba i všechny cikánské rodiny byly umístěné v pracovních táborech, jestliže budou takové zřízeny». V březnu 1946 je stěhována romská osada z obce Lúčka u Giraltovců a v červenci z Beharovců u Levoče.“⁵¹

Pro tyto lidi, kteří navíc nebyli vázáni žádným majetkem, protože ho buď nikdy nevlastnili nebo o něj během nuceného

⁴⁸ Hübschmannová, M. Po Židoch Cigáni. Praha 2005, str. 58

⁴⁹ Tamtéž; výpovědi mých informátorů.

⁵⁰ “Nepřipouštěl se jejich návrat do obcí a dokonce se místy i dále pokračovalo v jejich vysídlování mimo intravilány a místy i mimo katastry některých obcí.“ – Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 146

⁵¹ Tamtéž.

válečného odsunu z obce přišli, byla možnost práce a bydlení v českých zemích východiskem z tíživé situace.⁵²

2.2 Odchod „pro Čechi“⁵³ – migrace Romů do českých zemí po roce 1945

„Naštěstí se v té době «otevřely Čechy», jak Romové říkali. Před válkou mnozí Romové od nás ze Slovenska ani nevěděli, že nějaké Čechy existují. Ani sedláci neměli představu co je to za zemi... Po válce bylo potřeba pracovních sil v českých průmyslových městech a už ve čtyřicátém pátém roce se na východním Slovensku začali objevovat náboráři, kteří sháněli alespoň brigádníky.“⁵⁴

První romští migranti, kteří odcházeli pracovat do českých zemí, směřovali především do průmyslových center. „Soudobý tisk potvrzuje přítomnost těchto migrantů v Praze již koncem léta roku 1945. Evidence obyvatelstva mohou přinést podobné potvrzení i v dalších českých průmyslových městech. Počátky územních pohybů romského obyvatelstva byly patrně nevýrazné a teprve v závislosti na opatřeních k mobilizaci pracovních sil jejich intenzita vzrostla. Zvláštní význam měl v této souvislosti především dekret prezidenta republiky č. 88/1945 Sbn., o všeobecné pracovní povinnosti, který vyvolal anebo podstatnou měrou zintenzivnil příliv mj. také romského obyvatelstva do českých zemí.“⁵⁵

⁵²„Většina slovenských vesničanů měla alespoň malinké políčko nebo kravičku, to je vázalo. Romové neměli nic. Tradičními řemesly se uživit nemohli, tradiční ekonomické a sociální vazby zpřetrhala válka, a tak měli náboráři největší úspěch v „cikánských osadách“. – Hübschmannová, M., in: Romano Džaniben 1-2/1995, str. 89

⁵³ Romský výraz, který potom Romové sami užívali ve slovenštině či češtině jako „na Čechy“ – tedy do Čech. Předložka *pro*, přeložená doslovně totiž znamená v češtině či slovenštině *na*. Jde tedy o kalk z romštiny.

⁵⁴ Lacková, E. Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Praha 1997. str. 147 - 148

⁵⁵ Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999. Str. 141

Pauperizované romské i slovenské obyvatelstvo se o možnostech práce v českých zemích dozvíдалo prostřednictvím letáků, výzev v novinách a v rozhlase: *"Brzy po válce jsem odešla do Čech. Hlásili, že berou na práci. Nebylo mi ještě ani šestnáct. Jel se mnou můj bratr Otto, tomu bylo třináct a moje kamarádka ze školy, Šarlota... Měli jsme zadarmo vlak, takový nákladní, jako když vezli lidi do koncentráku. Zavezli nás do Říčan na cukrovarský dvůr a tam jsme měli čekat. Pak přijeli statkáři a vybírali si..."*⁵⁶

Velikou roli v přílivu romských migrantů do Českých zemí sehráli náboráři, tedy zaměstnanci jednotlivých podniků, kteří byli vysíláni na Slovensko, aby tam získali nové pracovní síly do průmyslu i do zemědělství.

*"Šlo mi na patnáctý rok, když skončila válka. Tehdy chodil po vesnicích nějaký partyzán, gádžo. Neměl ruku. A sbíral Romy na práci do Čech (do pohraničí - pozn. B.Š.). Na Slovensku práce nebyla, a tak jsme se vypravili. Celá rodina. A nešli jenom Romové, šli i chudí Maďaři..."*⁵⁷

O nábořech pracovních sil do pohraničí, kam začali hromadně směřovat nové pracovní síly zřejmě až na jaře 1946,⁵⁸ svědčí i další výpověď: *"Po válce na Slovensku nebyla práce a po vesnicích chodili lidé, kteří nabírali Romy na práci do Čech, do pohraničí. Slibovali práci a bydlení po sudetských Němcích..."*⁵⁹

Do vnitrozemí zpočátku směřovali především jednotlivci, kteří krátkodobým pracovním nasazením při prvotní rekonstrukci válečných škod, řešili přechodně tíživou existenční situaci svých rodin. Totální nedostatek bytů a ubytovacích kapacit

⁵⁶ Z vyprávění Zory Horváthové, in: Kramářová, J. a kol.: (Ne)bolí. Praha 2005, str.70

⁵⁷ „*Džalas mange pro dešupandžito berš, kana avla akor maribnaske. Akor phirelas pal o gava jekh partizanos, gadžo. Na sas les musi. Kidelas le Romeni pro Čechi andre buči. Pre Slovensko buči na sas, ta gejlam, calo famelija. Gejlam na ča o Roma, a le the o čore Ungri.*“ – Tera Fabiánová, in: Romano Džaniben 3/2000, str. 75

⁵⁸ Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 142

⁵⁹ Z rozhovoru s F. Cichým, in: Historie Rodu Cichých a Bánomových. Cichý, M. FF UK, 2003. Str. 57

bránil trvalejšímu přemístění romských rodin do českých průmyslových měst.⁶⁰

Někde však docházelo k přesunu celých romských rodin již v letech těsně poválečných. Jednalo se většinou o Romy, kteří se ocitli na konci války doslova bez střechy nad hlavou, a tak se nezalekli ani nejisté existence v Čechách, neboť neměli co ztratit: *"Když jsme ale přišli, náš domek už nestál. Všechno bylo rozstřílené, zbourané, neměli jsme ani kde spát. Táta časem postavil aspoň kolibu, než seženem peníze na lístek do Čech... a hned na jaře v čtyřicátém šestém jsme celá rodina odjeli do Čech... Přišli jsme sem jako ubožáci, žebrota, odrbaní, nazí, bosí, hladoví, nemocní. Lidi na nás koukali, nevěděli, co jsme zač..."*⁶¹

Mnoho z těchto Romů pak bydlelo kde se dalo. Muži většinou dostali rychle práci, ale ubytování jejich rodin nebylo mnoho podniků schopno zajistit: „Zejména z větších měst přicházely alarmující zprávy o desítkách rodin romských dělníků, které přežívaly v prostředí demolic často ve sklepích a na volném prostranství a za dřevěnými ohradami, které oddělovaly trosky od veřejných komunikací... Nikdo se nestaral o bezpečnost, základní sociální a zdravotnické zajištění rodin či o docházku dětí do školy. Sami romští pracovníci zřejmě vnímali své postavení jako docela snesitelné, neboť byli zvyklí na ještě horší podmínky.“⁶²

To všechno přižívalo tradiční nedůvěru orgánů státní správy i jednotlivých občanů, kteří velice často vůbec netušili odkud nově příchozí Romové pocházejí a co v nedávné době prožili. Z předválečných českých zemí neměli buď s Romy žádnou zkušenost nebo znali především kočovné Romy. Mezi nově příchozími a kočovnými Romy pak většinou nečinili žádný rozdíl.

⁶⁰ Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 141

⁶¹ Z vyprávění Imricha Bílého in: Kramářová, J. a kol.: (Ne)bolí. Praha 2005, str. 100,101

⁶² Pavelčíková, N. Romové v Českých zemích v letech 1945 – 1989. ÚDVZK 2004. str. 25, 26

Orgány státní správy v poválečných letech reagovaly různými perzekučními návrhy, které se zdají z dnešní perspektivy až neuvěřitelné.

Zemský Národní výbor (ZNV) již v roce 1945 mimo jiné navrhoval zákaz přístupu Romů do Prahy, lázeňských a některých dalších měst. Dále pak například zřízení pracovních táborů⁶³ – „pod řádným dohledem osvědčili se i cikáni jako dobré pracovní síly, jichž by bylo možno nyní zvláště v pohraničí řádně využít“, ponechání dětí romských dělníků v dětských domovech na Slovensku, atd.⁶⁴

V listopadu 1946 schválilo Ministerstvo sociální péče směrnice, které mimo jiné obsahovaly požadavek „vyčištění pohraničního pásma od cikánů“, což se také v některých oblastech částečně uskutečnilo.⁶⁵

„Při bezpečnostní akci, která byla uskutečněna s připravovaným odsunem se však zjistilo, že «Cikáni jsou vesměs zaměstnání na manuálních pracích u stavitelů a konají tu nejtěžší a nejhorší práci. Znamená to, že máme 220 pracovních sil, kterých bychom jinak neměli, neboť nikdo jiný by tuto práci nechtěl dělat».“⁶⁶

Pro celé toto období je typický rozpor mezi sociálními a ekonomickými zájmy státu. Na jedné straně orgány státní správy neustále vymýšlely různé návrhy na řešení „cikánské otázky“ – například v září 1946 se Ministerstvo vnitra na poradě usneslo, že „trvalé usídlení a splynutí s domácím obyvatelstvem se považuje za nevhodné a neuskutečnitelné“, a proto doporučuje

⁶³ Zřízením pracovních táborů se velmi vážně zabývalo i Ministerstvo vnitra, které však nakonec návrhy Františka Štampacha na jejich zřízení zavrhl jako protiústavní. – Pavelčíková, N. ÚDVZK 2004, str. 27

“K ojedinělému případu realizace tohoto návrhu došlo v roce 1946, kdy bylo 97 dospělých a 36 dětí internováno v kárném táboře Skřivánčí pole u Ústí nad Labem. Motívem byl nedostatek pracovních sil na odklizení trosk ve městě po odsunu většiny Němců. Práceschopní „chovanci“ tábora pak skutečně vykonávali pod dozorem a zdarma – pouze za špatnou stravu – různé pomocné práce. Řada internovaných byla zakrátko propuštěna, většinou na vyžádání jejich předchozího zaměstnavatele, který potvrzoval jejich dobrou pracovní morálku...” – Pavelčíková. 2004, str. 28

⁶⁴ Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 142

⁶⁵ Tamtéž, str. 143

⁶⁶ Tamtéž.

národním výborům zaměstnávat slovenské Romy pouze na přechodnou dobu.⁶⁷ Na druhé straně se však z různých míst republiky ozývala hlášení podniků, které požadovaly podporu přijímání romských pracovníků a osidlování vylidněných oblastí. Týkalo se to především pohraničí, ale také velkých měst, kde byl při obnově válkou zničeného hospodářství pocíťován velký nedostatek pracovních sil.⁶⁸

„Příliv Romů do českých zemí neobyčejně zesílil v průběhu roku 1946 a v první polovině roku 1947. Tehdy dochází nejen ke koncentračním migracím do průmyslových a městských center, ale také k prostorové disperzi. Romské obyvatelstvo se začalo soustřeďovat všude tam, kde se nedostávalo jiného nekvalifikovaného průmyslového i zemědělského dělnictva.“⁶⁹

Dle soupisu, který proběhl 18. – 23. srpna 1947,⁷⁰ bylo v tomto roce v českých zemích již nejméně 16 752 Romů.⁷¹

Ačkoliv se měl soupis týkat pouze „potulných cikánů a způsobem života jim podobných osob“, byl v českých zemích proveden jako registrace všeho romského obyvatelstva a ve finále se týkal mnohem více slovenských usedlých Romů než kočovných Romů olašských,⁷² což potvrzuje, že orgány státní správy v té době nerozlišovali mezi jednotlivými romskými podskupinami. Pouhá cesta za rodinou na Slovensko byla často brána jako určitá forma kočování,⁷³ a pokud někdo zrovna v době soupisu odjel na Slovensko, mohlo to být bráno, jako, že se odstěhoval. Tak tomu bylo například v případě Marie Giňové,⁷⁴ která odjela z Rokycan na Slovensko na čtrnáct dní, ovšem

⁶⁷ Pavelčíková, N. Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989. ÚDVZK 2004, str. 27

⁶⁸ Tamtéž, str. 26

⁶⁹ Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 142

⁷⁰ Vyhláška MV o soupisu – viz přílohy – dokument č. (chybí ev.č.); SOKA v Rokycanech

⁷¹ Zahrnoval i malé procento těch, kteří žili v českých zemích již před válkou, či se souhrou náhod vyhnuli protektorátní perzekuci. – Haišman, T. Praha 1999, str. 145

⁷² Tamtéž.

⁷³ Z přednášek Doc. Mileny Hübschmannové, CSc. z Dějin Romů 2004/2005

⁷⁴ viz přílohy – dokument č. 8063/47; SOKA Rokycany

zrovna v době soupisu, kdy měli Romové zakázáno se hnout z místa svého současného pobytu.⁷⁵

Kromě toho, že soupis mapuje rozmístění romského obyvatelstva v té době, z něj také vyplývá, že: „Z celkového počtu cikánů starších 14let pracovalo 95% mužů, 81% žen, tedy celkem 89% cikánů, uvedla v listopadu 1947 tajná informace vedení kriminální služby pro ministra vnitra⁷⁶.“⁷⁷

Dále soupis dokládá, že v mnoha případech odcházeli za prací do českých zemí nejprve živitelé rodin nebo mladé bezdětné páry a až když měli jistou práci a bydlení, přišel za nimi zbytek rodiny. „Děti do 14 let se na celkovém počtu podílely 33,3%, což vzhledem k tradičně vysokému podílu dětské populace u Romů bezesporu svědčí o tom, že část rodin odcházela za prací bez dětí (resp. méně často i samotní muži bez rodiny). Ve skupině produktivního věku převažovali muži (cca 50,8%). Pouze 214 osob zařadili příslušníci VB mezi tzv. asociály.“⁷⁸

Zesílený příliv migrantů v těchto letech lze přičítat několika faktorům. V první řadě se pomalu začaly vytvářet podmínky pro jejich příjem. V důsledku vysídlení zhruba tří milionů Němců a následných přesunů českého obyvatelstva do vysídlených oblastí, vznikaly možnosti ubytování nových pracovních sil, jejichž akutní potřeba na mnoha místech právě díky přesunům obyvatel do pohraničí stoupala.

V té době již v českých zemích pracovalo mnoho Romů ze Slovenska, kteří ke slušným, ale někdy ještě přechodným výdělkům, nyní začali získávat stálejší pracovní místa s možností lepšího ubytování. O této skutečnosti samozřejmě informovali své rodiny (ať už formou dopisů či ústního podání těch, kteří pro ně přímo odjeli zpět na Slovensko).

⁷⁵ Viz přílohy – vyhláška MV o provedení celostátního soupisu všech „cikánů a tuláků práce se štítících“ – dokument č. (chybí ev. č.); SOKA Rokycany

⁷⁶ Jurová, A. Rómska problematika 1945 – 1967. Praha 1996

⁷⁷ Haišman, T., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 145

⁷⁸ Pavelčíková, N. Romové v Českých zemích v letech 1945 – 1989. ÚDVZK 2004, str. 29

Zprávy o možnosti trvalejšího usídlení v českých zemích se tedy šířily jednak díky vznikajícím rodinným sítím, dále svou významnou roli stále sehrávali náboráři: "Měli jsme co jíst, ale na víc nebylo. Jednou, bylo to v roce 1948, jsme v Bodolace dělali sedlákově cihly. A tu k nám přijdou dva pánové a jedna paní a říkají, zda bychom nechtěli jet do Čech, cestu že nám zaplatí, ještě dají každému zálohu a v Čechách že dostaneme byt. Maminka se bála, tatínek taky, jenže gádžové mluvili tak dlouho, až jsme jim uvěřili."⁷⁹

3. PŘÍPADOVÁ STUDIE - USÍDLOVÁNÍ ROMŮ V ROKYCANECH MEZI LETY 1945 - 1952

Rokycany jsou typickým příkladem tzv. „řetězové“ migrace⁸⁰. Převážnou část Romů, kteří sem přišli v průběhu prvních několika let po válce, tvořili obyvatelé několika obcí prešovského kraje, které byly více či méně propojeny. To platilo hlavně o obcích Tolčemeš⁸¹, Terňa a Babí Potok (lidově Balpotoka). „Terňanští, z Babího Potoka, to byli, řekl bych, jak rodina. Ne. Naši. To se chodilo jedni k druhým a skoro každou neděli chodili mladí k nám do Tolčemeše, ... a od nás chodili k nim, tak se všichni znali, no... a tam, z těch dvou vesnic, co... Tolčemeš, Babí Potok, Terňa, byli i nějak spříznění, protože ti staří... tak oni byli nějak spříznění... Tomu aňi nikdo nerozumí...“⁸²

Na tyto obce byly příbuzensky napojeni Romové z dalších obcí jako byl Chrapkov, Slivník a další.

⁷⁹ "Te chal amen sas so, aľe nič aver. Jekhvar, oda andro berš 1948, kerahas Bodolakate o cehli le gadženge. Aven ke amende duj raja the jekh raňi u phenen amenge, či na kamas te džal pro Čechi, hoj amen poňinena o drom, dena mek sakones zaloħa love he the chudaha pro Čechi khera. E daj daralas, the o dad, aľe o gadže vakernas ajci, kaj lenge paľand'lam." - z vyprávění Etely Daňové, zpracovala Ilona Ferková in: Romano Džaniben 1-2/1995, str. 92, 93

⁸⁰ Z jedné lokality odcházelo několik prvních „průzkumníků“ – většinou mužů nebo svobodných párů, za nimi pak přicházely jejich rodiny. Romové to nazývají „famel'ija pal e famel'ija džal“ – „rodina jde za rodinou“.

⁸¹ Dnes zvaná Šarišské Sokolovce – viz Historie rokycanských Romů, 2004, str. 39 – odkaz na: Maltán, M: Názvy obcí Slovenskej republiky, 1998, str. 286

⁸² Rozhovor s A.G. 16. 11. 2005, Rokycany

Výjimku v tomto tvoří dvě rodiny z Chmiňan, které přišly na základě náborové akce nejspíš v roce 1948.⁸³

3.1 Situace mých informátorů na Slovensku před válkou, během války a těsně po válce – podmínky migrace

Represe spojené s Druhou Světovou válkou zasáhly více či méně všechny mé informátory. Míru strašlivosti těchto represí samozřejmě nelze měřit, nicméně lze snad tvrdit, že se nutně musely dotknout velmi citlivě hlavně těch Romů, kteří do té doby žili integrování do vesnické společnosti přímo ve vesnici.

3.1.1 Modelový příklad – situace v obcích Tolčemeš a Chrapkov

Romové žijící v Tolčemeši byli příslušníky jednoho rodu. V zhruba šesti nebo sedmi domech⁸⁴ zde žilo asi pět rodin.⁸⁵

Příkladem dokonalé integrace byla rodina ze které pocházejí dva mí informátoři – Irena Tomášová a Andrej Giňa. Jejich tatínek byl všestranný řemeslník – živil se především jako kovář, ale také vyráběl cihly a stavěl pece. Měli velký dům s podlahami a skleněnými dveřmi, tedy vybavením, které v té době nemělo ani mnoho *gádžů*.⁸⁶ Tatínek spravoval sedlákům pluhu, kola od vozů, koval koně. „... Takže u nás, když přišel březen, tak už bylo plno *gádžů* v chodbě, v kuchyni, v domě...“⁸⁷ Kromě toho byl také uznávaným hudebníkem, což dokládá kromě osobní výpovědi paní Tomášové⁸⁸ také předválečná fotografie, která visí

⁸³ Vyprávění Etely Daňové, zpracovala Ilona Ferková, in: Romano Džaniben 1-2/1995, str. 92,93

⁸⁴ „Ča šov abo ešta khera ča has.“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

⁸⁵ Z rozhovoru s I. T., 23.11. 2005, Rokycany

⁸⁶ „Amen has ajso šukar kher! Trin oblaki andro kher, andre kuchňa oda has amen zaridzimen šukar kher, sa, so pre Slovensko anglom na has! Podlahi, ča pkuv, a amen podlahi všadzíg, vudara skleňimen, sa“ „... My měli krásný dům, tři okna v setnici, krásně zařízenou, všechno. To na Slovensku dřív nebylo! Podlahy byly z hlíny a my měli podlahy všude, skleněné dveře, všechno!“ – rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

⁸⁷ „Takže, k'amende, sar imar avlas brezen, ta imar o gadže pherdo andre chodba, andre kuchňa, andro kher bo imar phirnas o pluhi...“ – rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

⁸⁸ „... al'e miro dad sas baro lavutatrix, široko daleko, Šarišsko, Spišsko, kodoj Zemplinsko, oda sa džanenas s'oda baro lavutaris...“ „... ale můj otec byl velký muzikant, šarišsko, Spišsko, až Zemlinsko, široko daleko o něm věděli co to je za muzikanta“ – rozhovor s I. T. 11.10. 2005, Rokycany

u jednoho z jejích bratrů - je na ní jejich otec se svou cimbálovou kapelou.

V létě 1942, kdy už byli u moci v obci příslušníci Hlinkovy gardy,⁸⁹ však byli všichni Romové z Tolčemeše vyhnáni pod kopec zvaný Ineška asi dva kilometry od vsi. Došlo k tomu na základě úpravy některých nařízení a zákonů z 20.4. 1940, stvrzené vyhláškou Ministerstva vnitra z roku 1941⁹⁰, která mimo jiné nařizovala usedlým Romům, aby se přestěhovali od veřejných cest a postavili si obydlí na odlehlém místě k tomu určeném. Pod dohledem dvou ozbrojených četníků si Romové museli rozebrat vlastní domy (pokud si je nechtěli nechat zbourat) a materiál si přenosit „pod Inešků“. *„No a jak se dostali k moci gardisti, tak prostě... já nevím jestli byl nějaký takový zákon nebo co... Řekli, že Romové nesmí bydlet nahoře, dohromady s gadži. Že Romové musí bydlet dole, dál od vsi. No tak v létě v čtyřicátém druhém, ani nevím jak se to stalo, přišli a domy nám rozbili. Nám co jsme tam bydleli. Pamatuji si to jak teď. Jak Romové rozebírali domy, protože nechtěli, aby rozbili všechno, protože... Tak si rozebírali dřevo a tak. A na druhé straně - protože tam byl takový potůček - tam stáli dva četníci s puškami.“*⁹¹

Je možné, že domy všech Romů v Tolčemeši nebyly tak luxusní jako dům kovářovy rodiny, nicméně jistě skýtaly mnohem větší komfort než to, co na Romy čekalo „pod Inešků“. Zde si postavili náhradní obydlí z materiálu, který se jim podařilo odnést z jejich původních domů a z přírodnin, které skýtalo okolí. *„No tak nás všechny přesunuli tam, tak si tam Romové*

⁸⁹ Rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

⁹⁰ Hübschmannová, M. Po Židoch Cigáni. Praha 2005, str. 55

⁹¹ *„No a sar pes dochudle kije zor andro gav o gardisti, tak prostě... me na džanav či has kajso varesavo zakonos, či so... Phende hoj o Roma odoj naši bešen, upre jekhetane le gadženca. Hoj o Roma musaj te bešel tele, tel o gav het, dur, no tak ňila v čtyřicátymdruhym, aňi sar me na džanav sar oda dogejla kij'oda, avle a o khera amnge sa rozčhide. So bešahas odoj. Me pametina sar akana. Odoj, sar kodoj o Roma prostě rozkidenas o khera, bo na kamle, hoj te rozphageren sa, bo... Tak rozkidenas peske o kašta, kajso. A pre aver sera - bo odoj has ajsa potučkos, ajsi jarkica... a odoj terdonas duj phandle le puškenca.“* - rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany.

udělali takový jako domky, no na přežití, ne... To byly takový, jen z valků⁹² oplácaných hlínou. Bez podlahy, jen holá země!"⁹³

Kromě toho, že byli Romové přestěhováni do zcela nevyhovujících podmínek - jediným zdrojem vody byl kalný potůček: „... tekla z vesnice, špinavá voda. Močůvka a všechno, všechno jsme pili, museli jsme, nic jiného... ani studnu nebylo kde udělat“⁹⁴ a zdrojem dřeva panský les - byli zbaveni i možnosti obživy. „No a když nás vyhnali tam dolů, tak tam už bílí nechodili, protože to bylo daleko.“⁹⁵ Ve vesnici totiž byl ještě jeden kovář. Dřív se však uživili bez problémů oba dva, neboť k nim chodili gádžové z okolních vesnic, kde kováře neměli.

Dle svědectví některých romských pamětníků⁹⁶ existovalo pár obcí, kde si gádžové „své“ Romy obhájili a umožnili jim tak zůstat v obci až do konce války. Tak tomu bylo například v Chrapkově: „A tak ve vesnici jsme bydleli. My jsme nebyli někde..., že by nás odstranili... My jsme bydleli ve vesnici, mezi gádži. Gádžové nás měli rádi, protože my... jen čtyři romské domky, no a když dělali Romové křtiny, tak všichni gádžové, celá vesnice, protože u nás Romové nebyli, tak všichni gádžové u nás.“⁹⁷ Dle výpovědi Jolany Mikové to v Chrapkově dokonce došlo tak daleko, že když přijeli gardisté a chtěli místní Romy ostříhat a spařit jim oblečení, což byla, alespoň na východním Slovensku, běžná praxe, místní gádžové je

⁹² Nepálených cihel. Výroba nepálených cihel, patřila k jednomu z tradičních způsobů obživy Slovenských Romů.

⁹³ „No tak odoj amen sa precirdle odoj, tak odoj peske kerde o Roma kajse sar kherora, no te predžives, na... Oda sas ča kajso, sama valkendar, la čikaha omakhlo. Dili na has, nič kajso varesavo oda sa ča nangi phuv!“ - rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

⁹⁴ „Džalas andal o gav, džungalo pañi. So močůvka, sa, a sa pijahas, mušinahas, nič aver... Añi chañigori na has jak odoj te kerel“... - rozhovor s I.T., 11.10. 2005, Rokycany

⁹⁵ „No a sar amen čhide kodoj tele, ta imar o gore na phirnas odoj, b'oda has dur“... - rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

⁹⁶ Rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

⁹⁷ „A kavkes maškar o gav amen bešahas. Amen na samas varekhaj andre, hoj amen te odstranindehas... Amen maškar o gav, maškar o gadže bešahas. Bo o gadže amen rado dokhenas, bo amen... štar khera romane, no a te kernas o boña o Roma, ta o gadže sa, calo gav has, bo ke amende Roma na has, tak sa o gadže ke amende.“ - rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

vyhnali vidlemi: *"Ta to vy idete našich Cigánoch strihat? Však našu Cigani su čistejše jak my. My u našich Cigánoch jíme... su robotni... tak kde maju vši tam icce strihat, ale naši Cigani vši nemaju."*⁹⁸

Jak to, že v Tolčemeši tomu tak nebylo? Dle mého soudu v tom mohlo hrát roli přistěhování⁹⁹ rodiny Peštovy - sestry Andreje Giňi (otce A.G. a I.T.) s mužem a dětmi v roce 1939. Dle výpovědi I.T. s tím místní *gádžové* nesouhlasili a zřejmě i to mohlo přispět k tomu, že dovolili¹⁰⁰, aby „gardisti“ Romy vyhnali. Je však také velmi pravděpodobné, že v Chrapkově, na rozdíl od Tolčemeše, buď žádní gardisti nebyli nebo byl jejich vliv minimální.

Po vypuknutí SNP přijeli za tolčemešskými Romy „pod Inešku“ Němci, všechny mladé Romy včetně žen naložili a odvezli je do Plavči, do internačního zajateckého a pracovního tábora. Tam byli asi tři měsíce. Kopali zákopy a vykonávali jiné fyzicky náročné práce ve zcela nevyhovujících podmínkách. Na sebe měli pouze to, v čem je odvezli a přiděl jídla byl minimální. Kolem Vánoc, když už bylo jasné, že Němci prohrávají *"... říkalo se Ivan jde..."*¹⁰¹ zfalšoval německý velitel tábora listiny, se kterými je propustil domů.¹⁰²

Konec války zastihl Romy „pod Inešků“. V bídnych přístřešcích, vyhladovělé, zdrcené. Nebylo se kam vrátit. Navíc pociťovali své vyhnání jako strašnou křivdu. *"No nám tehdy hodně, hodně nám tehdy ublížili ty gádžové."*¹⁰³ Stejně pocity vyjádřila i sestra pana Giňi, paní Tomášová. *"Kdyby vám to*

⁹⁸ Rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

⁹⁹ Z rozhovoru s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

¹⁰⁰ „dovolili“ je špatný termín. Vztahy mezi starostou, příslušníky Hlinkových gard a ostatními vesničany měly jistě v každé obci svou specifickou podobu a dle svědectví I.T. s vyhnáním tolčemešských Romů mnoho gádžů nesouhlasilo, ale nemohli s tím nic dělat.

¹⁰¹ Rozhovor s I.T. 11.10.2005, Rokycany

¹⁰² Více o válečných událostech a jejich dopadu na Romy z Tolčemeše ve vyprávění Ireny Tomášové in: Kramářová, J. a kol.: (Ne)bolí. Praha 2005

¹⁰³ *"No amen but, but jako amenge ublížinde kola gadže akor..."* - rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

udělali Němci, to je cizí člověk, neví o tobě nic, ale když vám to udělají vaši «bílí», co s vámi vyrostli, a i tací... k tomu chlapovi jsem chodila dělat na pole, a on, hajzl, přišel a řekl všechno dolů, všechny Romy vyhnat dolů...¹⁰⁴ Zároveň však uvádí: "... také ne všichni, všichni gádžové také ne. Protože (někteří) gádžové pro nás i plakali, měli nás rádi, no ale gardisti, gardisti, no."¹⁰⁵

Ve světle těchto faktů se odchod „na Čechy“ jeví jako nejlepší možné řešení poválečné situace tolčemešských Romů.

„Všude byly plakáty, noviny o tom psali, že kdo chce na práci, aby šel do Česka, že může.“¹⁰⁶ „... dokonce o tom psali i v novinách, že může přijet kdokoliv a dostane byt.“¹⁰⁷ Irena Tomášová se svým mužem a se svým bratrem Karlem, byli prvními průzkumníky z Tolčemeše.¹⁰⁸ „A jak přišel v čtyřicátém pátém na Nový rok z vojny, v čtyřicátém šestém už jako byl doma, tak jsme se hned sebrali a jeli pryč. No kdo by tam mohl bydlet?!“¹⁰⁹

Romové z Chrapkova sice přežili válku relativně v pořádku, ale deportace Židů, pro které pracovali a změna celého systému výrazně ovlivnily jejich ekonomické možnosti, a tak když pro ně přijeli příbuzní z Terňi, že je v Rokycanech práce a bydlení, vydali se do Čech také.

¹⁰⁴ „Te tumenge kerde o Němci, oda cudzo manuš, na džane tutar so, al'e te tumenge kerel tumere gore, so tumenca avri berile, mek kole, ke koda goro phiravas pro maši te kerel, a jov hajzlos avla a phend'a sa tele, te čhivel le Romen.“ - rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

¹⁰⁵ „Taky na savore. Savore gadže tiš na. Bo o gadže he rovnas pal amende, rovnas, rado amen dikhenas, no ale gardisti, gardisti, no.“ - rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

¹⁰⁶ „Has plakaty, noviny, kdo chce na práci, aby šel do ty Česka, že může“ – rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

¹⁰⁷ „The andro novini pisinenas kaj šaj avel sako ko kamel, hoj adaj chudena khera“... - vyprávění paní Ireny Tomášové, zpracovala Ilona Ferková, in: Romano Džaniben 1 – 2/1995, str.90, 91

¹⁰⁸ „No a kavka amen pes il'am jov the me the o phral u gejl'am pro Čechi. Jinak nevím, na džanav či pes dodžanl'am. Možno tiš gejl'amas he me odoj na ul'omas bo našti džidžil'am. To oda našti. Bud' amen denahas pale andro gav te bešel, abo, me na džanav... Odoj te bešel oda na has, našti, no na, na, nemožný, ne. Úplně izolovaný od světa. Nejde to, našti. „ – „, No tak jsme se sebrali – on, já a bratr a jeli jsme do Čech. Jinak nevím, jestli bychom se byli bývali dozvěděli. Možná bychom stejně jeli, protože já bych tam byla nezůstala, protože jsme tam nemohli žít. Bud' by nás dali bydlet zpět do vesnice nebo nevím... Tam bydlet, to nešlo, to bylo nemožný. Úplně izolovaný od světa. To nešlo...“ - rozhovor s I. T. 11.10. 2005, Rokycany

¹⁰⁹ „A sar avla paš o 45 avla paš o slugadža, tak takoj 45 do a Nevo Berš avla, už jako v 46 roce už imar has khere, takoj pes skidňam a gejl'am het. Tak ko odoj šaj bešta“ – rozhovor s I.T. 11.10.2005, Rokycany

3.2 Odchod „pro Čechi“; Praha jako přestupní stanice

Pro mnoho Romů, kteří přijížděli do Čech těsně po válce byla Praha jakousi přestupní stanicí. Především pak pro ty, kteří přijížděli na základě informací z novin a plakátů. Věděli, že je v Čechách práce, a tak si přijeli tuto práci hledat. Dle mnoha svědectví to však nebylo nic obtížného a práce si často „našla je“. *„Přijeli jsme do Prahy!... (30.4. 1946)¹¹⁰... Můj bratr slyšel, že už nějací Romové z Kurimy bydlí někde na Maninách, tak jsme tam jeli. Co vidíme, vždyť je to naše rodina! Hned nás zvali k sobě a vyprávěli, jak je tady dobře, že si vydělají pěkné peníze. Bydleli v takovém domku zbitém ze dřeva... Příští den k nám přišel stavbyvedoucí a zavolal mého muže a bratra do práce. Dal je dělat do skladu, měli ho vyklidit.“¹¹¹*

Někteří Romové v Praze zůstali, jiní se „posunuli dál“. To se týkalo i „průzkumníků“ z Tolčemeše. Verze o tom, jaký byl přesný průběh jejich přesunu do Rokycan, se opět trochu různí, nicméně situace vypadala asi tak, že zhruba po třech měsících co byli v Praze, kde sice měli práci, ale tísnili se s ostatními v provizorní ubikaci ze dřeva, se u nich nenadále objevil bratr první ženy tatínka Ireny Tomášové. *„Nevím jak nás našel, jestli mu někdo z domova napsal... nevím. A povídá – pojdte do Rokycan. Jsou tam byty, hodně práce, tak tam pojdte.“¹¹² „Manžel s bratrem se tam jeli podívat, zda je to pravda. Ještě ten večer přijeli s nákladním autem a «jedem!», povídá můj muž, «budeme mít moc dobrou práci a byt nám dají*

¹¹⁰ Toto datum uvádí I.T. v Romano Džaniben, 1-2/1995, str. 90, 91

¹¹¹ *“Avlam Prahate... Miro phral šund'a kaj imar varesave Roma Kurimatar bešen odoj varekhaj pro Mañini, ta gejlam odoj. So dikhas, sem oda amari famel'ija! Maj amen ile ke peste u vakernas, sar adaj mište, hoj zaroden lache love. Bešenas andre ajso kher zmardo kaštendar... Aver d'ives avla ke amende o stavbiveducis a vičind'a mire romes the le prales andre buti. Diña len te kerel andre jekh sklados, te vipratinel.“* – vyprávění paní Ireny Tomášové, zpracovala Ilona Ferková, in: Romano Džaniben 1-2/1995, str. 90, 91

¹¹² *“Me na džanav sar amen arakhl'a či kheral leske dareko pisind'a... nevim. A phenel aven ke Rokycaña. Odoj hin khera, hin odoj bari buti, tak aven odoj.“* – rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

taky hned». ¹¹³ V rozhovoru, který jsem s paní Tomášovou nahrála zase říká: „... no tak pro nás přijelo z továrny auto...“ ¹¹⁴ Kdo byl onen záhadný příbuzný, o kterém nikdo z rodiny několik let neslyšel a najednou se objevil v Praze, jestli ho z továrny do Prahy pro Romy vyslali, nebo jestli je vyhledal sám, zůstává otázkou, stejně jako to, jestli pro ně přijel rovnou s autem nebo jestli se tam jeli nejprve podívat. Nicméně jisté je, že do Rokycan odjeli autem z továrny, které je odvezlo do „lágru“, kde byli ubytováni. Okamžitě také její muž i bratr dostali práci.

3.3 V Rokycanech

„Rokycany byly tenkrát malé městečko a žádní Romové tu nebydleli, jen samí gádžové. Přijeli jsme k továrně a gádžové si nás hned přišli prohlédnout. Vyptávali se kdo jsme, odkud jsme přijeli, jak jsme žili na Slovensku. Okamžitě nám dali byt, po Němcích. Byl to lágr a teď tam žili Slováci, ten první večer se pilo a zpívalo skoro až do rána.“ ¹¹⁵

Irena Tomášová ¹¹⁶ s manželem a bratrem Karlem, byli dle výpovědí svých i ostatních rokycanských Romů, prvními poválečnými ¹¹⁷ romskými přistěhovalci do Rokycan, alespoň co se týče popisované oblasti prešovského kraje. Zjistit případnou

¹¹³ „Gejľa o rom le phraleha kodoj te dikhel či hin čačo, Takoj ke raťate avle le bare motoriha a „džas het“, phenel mange o rom. „Igen lači buři amen ela a the kher amen takoj den“. – vyprávění Ireny Tomášové, zpracovala Ilona Ferková, in: Romano Džaniben, 1-2/1995, str. 90, 91

¹¹⁴ „... no tak avľa vaš amenge odarig, andal e tovarňa motoris...“ – rozhovor s I.T., 11.10. 2005, Rokycany

¹¹⁵ „E Rokycaña sas cikno forocis u nisave Roma adaj na bešenas, ča žuže gadže. Avľam ke fabrika, takoj o gadže avle ke amide u dikhenas, phučkernas, hoj so sam, katar avľam, sar dživahas pre Slovensko. Dine amen takoj kher pal o Němci. Oda sas lagros. Akana bešenas odoj Slovaka. Amenca maj o bare dumi, pijelas pes, gilavelas pes oda peršo d'ives maj dži tosara.“ – vyprávění Ireny Tomášové, zpracovala Ilona Ferková, in: Romano Džaniben 1-2/1995, str. 90,91

¹¹⁶ Paní Tomášové bylo v roce 1946 dvacet tři let.

¹¹⁷ Jak uvádí Nina Pavelčíková v článku Romové v západních Čechách, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka 14/2002, str. 34, před válkou se po území Plzeňského kraje pohybovali pouze jednotlivé rodiny tzv. českých a německých Romů (Sintů), z nichž většina zahynula v koncentračním táboře v Osvětimi.

přítomnost Romů z jiných oblastí je v podstatě nemožné. V písemných pramenech žádná taková zmínka neexistuje.

Až do padesátých let bydlely nově příchozí pracovní síly především na dvou místech – v „lágru“ a v cihelně. Tři rodiny bydlely ve starých domech ve městě. Dokládá to kromě výpovědí pamětníků také soupis Romů v Rokycanech z roku 1947.¹¹⁸

Dále ze soupisu vyplývá, že v roce 1947 bylo v Rokycanech 119 Romů, včetně dětí.

Když byly „lágr“ i cihelna postupně zrušeny, byly jejich obyvatelům přidělovány byty, zpočátku převážně ve vagónové kolonii, zvané „vagónka“ nebo ve starších domech ve městě, dost často v ne příliš utěšeném stavu.¹¹⁹

„Lágr“ a cihelna byly zajímavé tím, že se do nich v podstatě přenášely rodové struktury ze Slovenska. Ti, kteří přišli mezi prvními, bydleli v „lágru“, ti „co už se tam nevešli“,¹²⁰ potom bydleli v cihelně. Tím, že rodiny přicházely většinou pohromadě, bydleli v „lágru“ převážně Romové z Tolčemeše a Chmiňan a v cihelně zase Romové z Terňi a Babího Potoka. *„Když jsme přišli, bylo tu už takových dvacet romských rodin. A všichni jsme tu bydleli na jednom místě. V lágru u Kovohutí bydleli Romové. Tolčemeští bydleli v lágru a terňanští v cihelně.“*¹²¹ Kromě toho tu bylo ještě několik jiných rodin, většinou se však jednalo pouze o jednotlivce či maximálně dvě rodiny. Navíc, i když žili jinde, byli příslušníci těchto jednotlivých rodin příbuzensky napojeni na výše zmíněné rody.

Cihelna i „lágr“ od sebe nebyly daleko a jejich obyvatelé mezi sebou udržovali čilé sociální kontakty, o kterých se zmiňují všichni mí informátoři: *„... tak to se skoro každou*

¹¹⁸ Viz přílohy – dokument č. 1896/47. S pomocí zaměstnance rokycanského archivu K.F. jsem provedla komparaci popisných čísel ze soupisu s popisnými čísly na mapě města Rokycan, umístěné na zdi v SOkA v Rokycanech.

¹¹⁹ Viz přílohy – foto. č. 2; SOkA Rokycany

¹²⁰ „... save pes imar na reščile, ta bešenas andre cihelňa“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹²¹ „Kajse dvacet famel'iji imar adej has Roma sar amen avlam. A sa odej bešahas pre jekh than. Andro lagros bešenas, paš o kovohutě bešenas Roma. Tolčemešiskre bešenas andro lagros a Terňakre andre cihelňa bešenas.“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

neděli hrálo, tančilo, všichni se scházeli v cihelně, zpívali, hráli, pili...“¹²²

To však nebránilo v udržování tradičního odstupu, co týče komensality¹²³ či společných sňatků. Tento jev je pro Romy typický a lze ho v Rokycanech pozorovat dodnes, s tím rozdílem, že se do značné míry přenesl na vztahy s rody, které přišly do Rokycan v dalších desetiletích.

Podrobněji rozebírám rodovou strukturu nově příchozích, jejich sociokulturní pozadí na Slovensku a typy zaměstnání, která vykonávali, v následujících podkapitolách.

3.3.1 Práce v Kovohutích a bydlení v „lágru“

Tzv. „lágr“ byla ubytovna v areálu továrny Kovohutí, kde byly zaměstnány nově příchozí pracovní síly. Za války tam zřejmě bydleli tzv. „Verkšucáci“ – německá závodní stráž, která dohlížela na výrobu vojenského arzenálu v továrně Hermann – Göring Werther, po válce opět Kovohutích.¹²⁴

Vyráběly se zde především náboje pro německou armádu. Výroba nábojů pokračovala ještě nějaký čas po válce, jak dokládají výpovědi pamětníků: „Ještě já jsem dělala. Patrony, takový velký, vysoký.“¹²⁵ Výrazy „nábojka“ nebo „patronka“, jsou pak některými obyvateli Rokycan používány dodnes.

Po zastavení výroby nábojů, tzv. „hilzen“¹²⁶, se v Kovohutích začaly vyrábět měděné a mosazné plechy, ložiska

¹²² „Tak oda vaj sako kurko pes bašavlas, khelelas, sa andre cihelňa odoj pes sdžanas, odoj gilavnas, bašavnas, pijenas...“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹²³ Zásady společného stolování – respektive kdo od koho může přijmout pokrm z hlediska rituální čistoty. „Nečistý“ je člověk pokud nedodržuje zásady rituální čistoty – tzn. pravidla pro přípravu pokrmů, pravidla čisté a nečisté (kromě mnoha jiných věcí především mršiny, psi, koně...) stravy atd... Pak je označen za „degeše“ či mnoha jinými výrazy. Pokud je někdo „degeš“, ten který jím není od něho v žádném případě nepřijme pokrm. „Degešství“ je do značné míry dědičné, to znamená, že i když se daná osoba již jako „degeš“ nechová, je za něj, pokud patří do rodu tradičně považovaného za degešský, stále považována. Vymanit se ze statusu „degeše“ je za určitých podmínek možné. Více viz např.: Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů, in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 52

¹²⁴ Rozhovor s K.F., zaměstnancem SOkA v Rokycanech, terénní denník 16. 11. 2005, Rokycany

¹²⁵ „Eště me keravas. Patrony kole kajse bare, uče.“ – rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

¹²⁶ Rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

atp. "No ještě je chvíli dělali (patrony - pozn. B.Š.), ale pak to všechno zastavili, pak už se v Kovohutích dělaly plechy. Dělali měděné plechy, ložiska a takové věci."¹²⁷

Ve slévárně a válcovně byli zaměstnání i manžel a bratr Ireny Tomášové, kteří nastoupili do práce hned po svém příjezdu. "Přijeli jsme tam a z práce, kam nastoupili můj manžel s bratrem dávali velké byty. Jeho hned vzali do slévárny a toho taky někam, s vozíkem se učil vozit materiál."¹²⁸ "Muž nastoupil do slévárny a bratr do válcovny."¹²⁹

O tom, jak velký zájem měly Kovohutě na získání a udržení pracovních sil svědčí mimo jiné to, jak se o ně zpočátku staraly. "Všechno bylo zadarmo! Nic jsme neplatili. Dokonce nám vozili uhlí a dřevo a všechno zadarmo. Když jsme přišli. Vše bylo zadarmo! Asi dva roky bylo všechno zadarmo, až potom jsme začali platit."¹³⁰

Když paní Tomášová s mužem a bratrem prověřili možnost práce a bydlení v Kovohutích, napsali domů a brzy přijel zbytek rodiny. "Když muž přinesl první výplatu, rozplakala jsem se jak malá holčička. Tolik peněz jsem ještě neviděla! Hned jsem napsala domů mamince, aby přijeli do Čech, že dostanou dobrou práci i byt. A tak přijeli moji rodiče ještě s mými mladšími bratry. Pracovali a tak dostali taky byt."¹³¹

Samozřejmě, že zpráva o možnosti dobrého výdělku i slušného ubytování se mezi tolčemešskými Romy rychle roznesla, a tak se

¹²⁷ „No mek kernas čino, aľe oda imar pal'is sa zaachile, imar pal'is pes odoj kernas, andro Kovohuťi kernas o bl'achi, kernas měďimen bl'achi a ložiska a kajso kernas.“ - rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹²⁸ „A odoj avľam a odoj bare khera dine andre but'i, jak o phral miro the jov. Les maj ile andre slevarňa, slevačis a oka tiš varekhaj, no vozikoha. Kole verdanoha sikh'olas te vozinel o materialos andro koda, no.“ – rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

¹²⁹ „O rom nastupind'a andre slevarňa a o phral andre válcovna.“ - vyprávění Ireny Tomášové, zpracovala Ilona Ferková, in: Romano Džaniben 1-2/1995, str. 90, 92

¹³⁰ „Sa hjaba, sa! Nič na počinahas. Až o angara amenge anenas, o kašta, sa hjaba, sa. Sar avľam. Sar avľam! Sa hjaba! Sa has odoj maenge keci duj berš na počinahas nič, na, sa, sa has amen hjaba. Sa. Až pal'i imar, pal'i počinahas.“ - rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

¹³¹ „Sar mange and'a o rom peršo výplata, rovavas sar cikni čhajori. Kajci love me mek na dikh'om! Me takoj pisind'om khere la dake, jak te aven pro Čechi, hoj chudena lačhi but'i the kher. Ta avkes avle miro dad la daha the mek mire ternedere phralenca. Kernas but'i ta maj len dine tiš kher.“ – vyprávění Ireny Tomášové, zpracovala Ilona Ferková, in: Romano Džaniben 1-2/1995

pro odchod do Čech rozhodli i další. Zpočátku bydleli všichni v Kovohutích, kde většina i pracovala. *"Tatínek přijel v čtyřicátým šestým na podzim, v zimě... Přijel rovnou do Rokycan do Kovohutí. Dozvěděl se to od strýce, ten už tu byl."*¹³² Postupně se tedy do „lágru“ přestěhovala většina Romů z Tolčemeše. *"Dost nás tam bylo. Z Tolčemeše skoro všichni."*¹³³

Dle všeho v roce 1948 bydlelo v lágru přibližně sedm romských rodin. Pět rodin z Tolčemeše a dvě rodiny z Chmiňan. Romové z Chmiňan nespádali do sítě vesnic Tolčemeš - Babí Potok - Terňa a také na rozdíl od nich přišli, nebo respektive byli dovezeni, náboráři, avšak nezdá se, že by je ostatní považovali za „degeše“¹³⁴ či měli nějaký jiný problém v komunikaci s nimi. Zřejmě je také nějakým způsobem znali. *"My jsme ty z Chmiňan, to bylo od nás docela daleko, moc neznali, ale byli jiní, co se znali..."*¹³⁵ O přítomnosti rodin z Chmiňan se vyjadřuje jednak Andrej Giňa, Irena Tomášová i Jolana Giňová - všichni z Tolčemeše, dále pak o tom svědčí výpověď Etely Daňové, která z Chmiňan pochází. Její rodina přišla do Rokycan v roce 1948 na nábor. *"A tak nás přivezli sem... Ti gádžové mluvili s vedoucími a ti nás hned uvítali a ukázali nám, kde budeme bydlet. Byl to lágr po Němcích. Dostali jsme dvě velké místnosti... Bydleli tam už Romové z Tolčemeše, ale i gádžové."*¹³⁶

Přítomnost gádžů ze Slovenska zmiňují všichni respondenti. *"No tři neromské rodiny tam bydlely. A dva kluci (svobodní - pozn. B.Š.)... Všichni dělali v Kovohutích, tak tam bydleli."*¹³⁷

¹³² Rozhovor s J.G. 23.11. 2005, Rokycany

¹³³ *"Dost adaj samas. Tolčemešistar maj savore."* – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹³⁴ viz pozn. 125

¹³⁵ *„Al'e amen kolende Chmiňanatar, oda dost dureder khatar amende, tak amen kolende na džanahas, amen igen. Al'e has aver, so džanenas pes, no“* – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹³⁶ *„Avkes amen ande adaj.... Ola gadže vakernas le veducenca u jon amon takoj privitinde a sikhade amen o kher, kaj bešaha. Sas oda lagros pal o Němci. Dine amen duj bare khera. Imar odoj bešenias Roma Tolčemešistar, the mek gadže.“* – vyprávění Etely Daňové zpracovala Ilona Ferková in: Romano džaniben, 1-2/1995, str. 92, 93

¹³⁷ *„No trin famel'iji gadžikane odoj bešenias. A duj rakle, me na džanav, či oda has... odoj tiš bešenias. Savore kernas andro „Kovohutě“, tak bešenias odoj“* - rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

Ze zmínek o těchto neromských obyvatelích „lágru“ lze vyvodit několik závěrů. V první řadě to, že poválečná migrace za práci, nebyla zdaleka pouze záležitostí Romů, i když těch se týkala velice výrazně vzhledem k výše popisované situaci, v jaké se na konci války mnoho z nich nacházelo. Další, co z výpovědí romských pamětníků vyplývá je, že se Slováky cítili vzájemně určitou solidaritu. Romové i neromové si vzájemně připomínali domov – Slovensko. Jistě je také dost stmelovalo to, že, ať už Rom nebo nerom, byli na tom jakožto nově příchozí všichni dost podobně. Všichni přišli za práci, v touze zlepšit tak svoje sociální podmínky. Všichni také pocházeli převážně z východního Slovenska. *„Ne, oni byli odjinud, oni nebyli od nás. Nevím odkud byl, ale... taky z východu, protože mluvil podobně jako my.“*¹³⁸

O míře kontaktů s neromskými spolubydlícími v lágru vypovídá například Irena Tomášová: *„Můj tatínek hrál, tak Jéžiši, tancovali, zpívali, bylo moc veselo, opravdu. No jo... A ještě tu v Rokycanech jsou dvě «bílé» ze Slovenska co bydlely s námi, co jsme přišli společně. Když se potkáme, tak mě obejmě, zlíbá, Jéžiši... Říká: «Sme nemali nič, vid'... No len neco na sebe, nic vic.» No jo...“*¹³⁹

Osazenstvo „lágru“ se v průběhu let rozrůstalo a částečně obměňovalo. *„Bydleli jsme v lágru čtyři roky a pak už tam bydleli tak napůl Romové a napůl gádžové. Protože tam taky přijížděli ze Slovenska svobodný holky, kluci a tak... tak tam bylo strašně veselo...“*¹⁴⁰ Někteří obyvatelé „lágru“ se vydali dál, do pohraničí, za práci a lepším bydlením. *“... Ještě*

¹³⁸ „Na, jon has avrether, jon na has khatal amende. Me na džanav khatar has, a'e... a'e has tiš pal o vichodos vakerlas inakones sar amen.“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹³⁹ „No jo... A mek hin adaj andro gav, adaj Rokycanate, ačhile adaj duj, duj gorija andal Slovensko, so adal o rados. jekhetane avlam a pes sdžas, dojekhvar. Sdžas pes tak pes obchudel man, čumidel tele, Jéžiši. Tiš hiňi imar vdova, muľa lake o rom, ačhil'a adaj romeste, na. Ta tiš, radosta, te pes sdžas, ta peske vzpominas tiš, oj vzpomñinel, me, sar odoj samas, sas. Phenel „sme němali nič vid'. No len něco na sebe nic vic.“ No jo...“ – rozhovor s I.T. 11. 10. 2005, Rokycany

¹⁴⁰ „Bešahas odoj štar berš andre koda lagros. Štar berš a odoj paľi jepaš bešenas Roma, a jepaš gadže. Bo odoj tiš phirenas pal o Slovensko slobodna raklija, rakle, he kajse... ta odoj has strašně vešelo...“ – rozhovor s I.T. 11.10. 2005, Rokycany

bydleli také s námi v lágru, pak někteří odešli. Přestěhovali se až k Teplicím, k Duchcovu."¹⁴¹

Jak lágr vlastně vypadal? Dle všeho šlo o přízemní stavbu s dlouhou chodbou, kde bylo na každé straně asi deset bytů. Obyvatelé měli v bytech kamna, do kterých jim Kovohutě dodávaly zadarmo palivo. Kdo si sehnal „sporák“ (na dřevo), mohl vařit o něco pohodlněji. Sociální zařízení bylo společné. „... tam bylo... dohromady tam byla akorát taková koupelna, to ani nebyla koupelna, to byla spíš taková umývárna, jako na vojně, no, žlaby, kohoutky...“¹⁴² K „lágru“ patřila i velká oplocená zahrada s ovocnými stromy, která byla příjemným místem k setkávání.

V roce 1949 byl „lágr“ – tedy chodba, kde byly byty, přehrazen zdí. Dle slov Andreje Giňi pak ve větší části bydleli Romové a v menší gádžové. „Zazdili to tam. Tak pak byly tak dvě třetiny romské a tu zadní část zadělali. Muselo se tam pak chodit zadem.“¹⁴³ Jak z výpovědí těch, co „lágr“ obývali, vyplývá, mohl být částečným podnětem k přehrazení chodby zvyšující se počet rodin s dětmi, které „běhaly po chodbě a dělaly rámus“.¹⁴⁴ Postupem času se ale někteří informátoři zmínili o nastěhování tří rodin olašských Romů. „Nepamatuji se přesně, ale asi dva roky po nás, to mohlo být čtyřicet osm, čtyřicet devět, tak přišli Vlaši“¹⁴⁵.¹⁴⁶

¹⁴¹ „... mek bešenas tiš andro lagros amenca odoj, paľis odarig varesave gejle het, gejle, precirdle pes až dži ke Teplica varesave, jo. Ko Duchcovos gejle, rozgejle pes adarig Rokycanatar.“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁴² „... jekhetanes odoj has ča ajsi kupelňa, oda aňi na has, oda spiš kajsi umivarňa, bo kodoj has ajse bare kola...sar paš o slugadža hin kola žlabi, kohutki...“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁴³ „zamura inde kodoj. Tak kavka has, kajse duj třetiny has Roma a koda paluno zakerde... Mušinlas pes odoj te phirel palunestar“ – rozhovor s J.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁴⁴ Z rozhovoru s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁴⁵ Apelativum, které užívají slovenští „usedlí“ Romové pro označení olašských Romů. Toto označení je odvozeno od názvu rumunského území Valachie, které mnoho olašských Romů opustilo až v 2. pol. 19. století, po zrušení otroctví.

¹⁴⁶ „Kavka šty...na pametinav přesně savo berš, aľe kajse duj berš pal amende, oda štyricetosm, štyricetdevět...šaj uľa. Avle odoj o Vlachi.“ – z rozhovoru s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

Domnívám se, že tam byli „ubytováni“ a „zaměstnání“ násilím, alespoň to vyplývá z výpovědi Andreje Giňi a mělo by to i logiku v dobově - historickém kontextu. *„Mysleli si, že budou pracovat, ale kdeže by Vlaši pracovali?! Rozhodně ne v Kovohutích!... Byli tam, nevím, několik měsíců a všichni odešli. Nebyli zvyklí pracovat¹⁴⁷, ne?“¹⁴⁸* Myslím si, že by právě tato událost - pobyt olašských Romů, kteří dle popisu pamětníků vybočovali z norem majoritní společnosti - mohla být tou „poslední kapkou“, která přispěla k postavení zdi. Je ale s podivem, že se nikdo z pamětníků o této události nevyjadřuje jako o nějakém traumatizujícím zážitku. Stále se prý s *gádži* stýkali, pouze měli své oddělené vchody a svůj „klid“.

„Lágr“ fungoval dle všeho do roku 1950, kdy byl zrušen a jeho obyvatelům byly přiděleny byty ve „vagónce“ nebo v převážně starých domech ve městě¹⁴⁹ - mnoho Romů bydlelo například na místě, kde dnes stojí hotel Bílý Lev.

3.3.2 Cihelna

Provoz městské cihelny v Rokycanech byl za okupace postupně decimován, až byl v roce 1943 v podstatě zastaven.¹⁵⁰ O poválečném dění v cihelně informuje dokumentace podniku, uložená v SOKA Rokycany.

Znovuobnovení provozu cihelny bylo schváleno na schůzi MNV 16.5.1946.¹⁵¹ Po osvobození zbylo v cihelně pár zaměstnanců, kteří začali odcházet do pohraničí nebo hrozili, že si najdou

¹⁴⁷ Romským výrazem „te kerel buti“ – doslova „dělat práci“, se míní těžká, manuální práce. U olašských Romů, ale i například u hudebníků z řad slovenských Romů, bylo ponižující vykonávat takovou práci. Zakládali si na tom, že se dokáží uživit svým umem, který spočíval v ovládnutí nějakého řemesla, nějaké specifické profese.

¹⁴⁸ *Jjon džanle hoj jon kerna buči, tak kaj o Vlachi kerna buči, na! Oda na andro Kovohući. Has odoj kajse, me na džanav par čhona a sa gejle het. Buči na has sikhade te kerel, na?“* - rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁴⁹ Z rozhovoru s J.G. 23. 11. 2005, Rokycany

¹⁵⁰ Rozhovor s K.F., zaměstnancem SOKA v Rokycanech, terénní denník 16.11. 2005

¹⁵¹ Viz přílohy – dokument č. 769/46; SOKA Rokycany

lépe placené místo.¹⁵² Továrna se tedy potýkala s velkými existenčními problémy kvůli nedostatku pracovních sil.

Přítomnost prvních Romů, v městské cihelně lze sledovat od září 1946. V soupisu obyvatel areálu cihelny z počátku ledna 1947¹⁵³, který navrhuje zavedení nájemného, najdeme kromě správce a dalších tří obyvatel, kteří však pracovali jinde, pouze čtyři Romy, kteří tím pádem v té době již prokazatelně bydleli a nejspíš i pracovali v cihelně. I kdyby však Š¹⁵⁴. Miko, J. Giňa, L. Pešta a Š. Červeňák v roce 1946 v cihelně nepracovali, vzhledem k tomu, že tam byli až do roku 1947 zadarmo ubytováni¹⁵⁵ a vzhledem k dekretu 88/1945 o pracovní povinnosti, pracovali bezesporu někde jinde.

Jak ze soupisu obyvatel cihelny vyplývá, výše zmínění Romové obývali „velkou kolnu“, jejíž část „okupanti“¹⁵⁶ upravili na místnosti. Obec pak provedla elektroinstalaci, vybílila, částečně zasklila okna, dodala kamna a upravila venku vodovod. V soupisu se dále zdůrazňují další kapacity kolny, která původně sloužila jako garáž pro autobusy a nutnost její úpravy a následného využití jako ubytování pro další pracovní síly.¹⁵⁷

V kolně bydlela i rodina Lúčkova z Chrapkova, která zřejmě přišla ve čtyřicátém šestém nebo čtyřicátém sedmém roce. Respektive nejprve přišel sám živitel rodiny a když zjistil, že je v Rokycanech dobrá možnost obživy, přivezl i manželku s dětmi. *„No a pak přijeli z Terňi¹⁵⁸ k nám domů, jestli nechceme jet do Čech... praděda, no... a my jsme nejeli. Máma*

¹⁵² Viz přílohy – dokumenty č. 769/46; 839/46. SOkA Rokycany

¹⁵³ Viz příloha – dokument č. 1436/46; SOkA Rokycany

¹⁵⁴ Neuvádím křestní jména, vzhledem k tomu, že nejsou pro účely mé práce podstatná. Naopak uvádím příjmení jako důležitý doklad o tom, které rodiny se v té době v cihelně vyskytovaly.

¹⁵⁵ Viz přílohy – dokument č. 1436/46; SOkA Rokycany

¹⁵⁶ Výraz užitý v soupisu k označení příslušníků německých okupačních sil.

¹⁵⁷ Viz přílohy – dokument č. 1436/46; SOkA Rokycany

¹⁵⁸ Maminka J.M. pocházela z Terňi, Rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

zůstala doma. Táta byl v Čechách rok sám a pak, za rok, pro nás přijel.¹⁵⁹

Po příjezdu do Rokycan bydlela nejprve celá rodina v jakémsi provizorním přístřešku. "Když jsme přijeli poprvé, tak jsme neměli ani dům. Tak tam, kde otec pracoval, nám sbili takovou jako kolnu... V té jedné místnosti jsme spali, i tam máma vařila, než jsme dostali byt."¹⁶⁰ Zhruba po roce dostali Lúčkovi byt v kolně v cihelně. "No tak byt jsme dostali v květnu, ani ne za rok. Pak už jsme dostali byt a bylo nám dobře... v cihelně byla taková velká kolna v ní takhle všude byly byty... Tak jsme dostali 1+1"¹⁶¹

Pan Lúčka pracoval zřejmě nejdříve na stavbách, posléze pracoval i se ženou v cihelně. Někdy jim pomáhala i moje informátorka¹⁶² "A někdy přišli tři, čtyři (zřejmě várky cihel - pozn. B.Š.), tehdy jsme je museli naložit na vozík... a tak jsme skládali cihly, tak jsme necítili ruce..."¹⁶³ Od patnácti let už paní Miková v cihelně normálně pracovala. "Bylo mi patnáct a už jsem pracovala."¹⁶⁴

Z výpovědi Andreje Giňi vyplývá, že posléze Romové v cihelně bydleli i ve zděných domcích. Zmiňuje se o tom i Jolana Miková. Jestli však šlo o domky, které někdo z různých důvodů opustil, nebo byly nově postavené, bohužel nevím. Domnívám se však, že by možná mohlo jít o vagónovou kolonii,

¹⁵⁹ „No a palis avle Terñatar khere, hoj či na kamas te džal pro Čechi... Praděda, no... Na amen na avlam. E daj khere. O dad has korkoro adaj berš pro Čechi. Adaj Rokycanate has berš a palis pal o berš avla vaš amenge.“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

¹⁶⁰ „Sar avlam po perše raz ta aňi kher amen na has. Tak jak o dad kerlas buči, tak marde amnge ajsi, sar kolňa. Kajso koda amenge zmarde. Andre koda jekh kheroro he sova has, the tavlas e daj, savoro. Niš chudňam kher.“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

¹⁶¹ „No tak o kher chudňam ko mají, aňi na berš imar chudňam palis kher u imar mištes has amenge... andre cihelňa has, oda has kajsi bari kolňa a kavke sas andre koles všadzik khera... Ta so amen sas, po jedna jedna kher.“ – rozhovor s J.M. 2. 10. 2005, Rokycany

¹⁶² Nevím přesně od kolika let J.M. rodičům pomáhala, ale z rozhovorů s jinými narátory mám potvrzeno, že i děti mladší patnácti let pomáhali rodičům při práci. Jak to brali zaměstnavatelé těžko říci, nicméně zdá se, že si toho často vůbec nevšimli

¹⁶³ „A varekana avnas trin, štar akor mušinahas te thovel pro verdanora, a kavkes thovnas a avkes rakinahas o cehl'i. Tak amen na šunahas o vasta..“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

¹⁶⁴ „Dešupandž berš he imar keravas“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany (str. 4 přepisu nahrávky)

která se nacházela v blízkosti cihelny a kam se mnoho Romů z „lágru“ i z cihelny počátkem padesátých let odstěhovalo.

Provoz cihelny byl zastaven v roce 1952¹⁶⁵, později byly na jejím místě postaveny bytovky.

3.3.3 „Vagónka“

Představu o podobě vagónové kolonie lze získat na základě předválečné fotografie¹⁶⁶ i z výpovědí mých informátorů. Šlo o původně dřevěné železniční vagóny, které však byly obezděné, takže výsledkem byl celkem úhledný, malý baráček. Pamětníci se však shodují, že bydlení v lágru bylo komfortnější. Ve „vagónce“ měla každá rodina k dispozici jeden vagón o několika metrech čtverečních, za který platila dle paní Tomášové měsíční nájem 9 Kčs. Pro vodu se muselo chodit k pumpě a byty se nedaly tak dobře vytopit jako v „lágru“.¹⁶⁷

Tak jako v „lágru“ a cihelně, i ve vagónce bydleli spolu s Romy i gádžové. Protože se kolonie rozkládala na poměrně rozlehlém travnatém prostranství, říkalo se těm místům „prérie“.¹⁶⁸

Vagónová kolonie byla zbourána v 60. letech. Dnes stojí v těch místech základní škola Jižní předměstí.¹⁶⁹

3.3.4 Postavení Romů v Rokycanech po jejich příchodu – vztahy s majoritním obyvatelstvem a veřejnými institucemi

Romští pamětníci z Rokycan ale i další, z jiných měst, velmi často při svém vyprávění vzpomínají na reakce gádžů při prvních vzájemných kontaktech.

¹⁶⁵ Rozhovor s K.F., zaměstnancem SOKA v Rokycanech, terénní denník 25.11. 2005. Potvrzují to také výpovědi pamětníků.

¹⁶⁶ Viz přílohy – foto č. 1; SOKA Rokycany

¹⁶⁷ Rozhovor s I.T. 9.11. 2005, Rokycany

¹⁶⁸ Rozhovor s panem Tomášem, synem I.T., 9.11. 2005, Rokycany

¹⁶⁹ Rozhovor s K.F., zaměstnancem SOKA v Rokycanech, terénní denník 25.11. 2005.

Tyto výpovědi dokládají, jaké měli do té doby obyvatelé českých zemí povědomí o Romech - resp. O Cikánech. Mnoho Romů mi vyprávělo, jak si *gádžové* mysleli, že jsou Italové, Bulhaři, Maďaři, atp. Člověk, který byl slušně oblečený a pracoval, se jim nespojoval s pojmem Cikán, tak jak ho byli zvyklí vnímat. „Oni ani nevěděli, že jsme Romové.“¹⁷⁰ „Když šla máma do města nebo tak, tak jí zastavovali a zvali dál, pani, chcete šaty nebo tak... dávali nám oblečení, boty, no...“¹⁷¹

Pro většinu Romů znamenal příchod do českých zemí obrovskou změnu, tzv. „kulturní šok“¹⁷². „No přijeli jsme do Čech. Elektřina, voda, kina... začali jsme pracovat, měli jsme peníze, no a už jsme si mohli koupit salámy, maso. A doma jsme nejedli... jen pořád brambory, brambory... to bylo jako kdybychom přišli do jiného světa.“¹⁷³

Co se týče Romů a veřejných institucí, v rokycanském archivu jsem nenašla žádné významnější zmínky.

Jediným polem, kde zřejmě mohli Romové narážet, mohla být v té době, domnívám se, školní docházka. V kronikách města Rokycan je z té doby velmi málo zmínek.

Něco nám může napovědět záznam z roku 1950, který svědčí o umístování romských dětí do zvláštních škol již v té době, z důvodu „zanedbání rodiči“. „... Ve škole jsou děti méně chápavé počtem 28 ve dvou třídách. Z nich je 60% dětí cikánů, kteří přišli do Rokycan a pracují v továrnách. Tyto děti cikánů jsou přiděleny do této školy jelikož jsou školou zanedbané vinou rodičů. Některé z nich jsou velmi bystré.“¹⁷⁴

¹⁷⁰ „... jon aňi na džanenas, hoj amen sam Roma“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

¹⁷¹ „... te džalas e daj pro foros, abo kavka, tak la ačhavnas a vičinenas la andre, pani chcete tajdle tuto šati anebo kajso...no denas amen hudri, topanki, a no...“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁷² „šok kulturní (culture shock). Otřesení dosavadních kulturních jistot vznikající při bezprostředním kontaktu jedince nebo společenství s cizí (neinteriorizovanou) kulturou...“ – Jandourek, J. Sociologický slovník. Praha 2001

¹⁷³ „Avl'am, chudl'am buči te kerel, love, pro listky mek has savoro na. No a imar salami, masa a khere na chahas. Khere chahas tosara grul'i thudeha, pale haluški, pa%lis gomboda, pal'i grul'i pekahas a ča furt grul'i, grul'i, grul'i. ...oda sar te avl'amas pre aver svetos, na?“ – rozhovor s J.G. 3.10. 2005, Rokycany

¹⁷⁴ Pamětní kniha města Rokycan 1947 – 1951, str. 112; SOkA Rokycany

Je však třeba si uvědomit, že většina Romů za války na Slovensku vůbec do školy nechodila, popřípadě místo vyučování prováděla různé pomocné práce: „Kdeže do školy! Kdysi doma, na Slovensku... Učili děti gádzů a nás - dali na dvůr pracovat! Zametat a uklízet. Nás učitel učit nechtěl.“¹⁷⁵ Když potom přišli do Čech, měla většina jiné starosti, než se starat o školní docházku svých dětí, kterou často sama nikdy neabsolvovala. „No a když jsme přišli do Čech, tak zase máma šla pracovat do cihelny, tak jsem hlídala děti.“¹⁷⁶

Jako ve všem, záleželo však i u školní docházky na podmínkách jednotlivých rodin. „No tak když jsme přišli sem, to bylo v čtyřicátém šestém, no tak jsme šli do školy a rodiče mě tam normálně přihlásili, no a chodil jsem tady do města. Měli jsme to z lágru dost daleko, takové dva, tři kilometry... dali mě do třetí třídy, tam jsem chodil až do páté a pak jsem přešel na měšťanku.“¹⁷⁷

3.3.5 Vztahy mezi rody, které přišly do Rokycan mezi lety 1945 – 1952

Nově příchozí mezi sebou udržovali hojné sociální kontakty. To umožňovalo především bydlení v „lágru“ a v cihelně, kde se Romové každý týden scházeli.

Styky mezi příslušníky jednotlivých rodin i rodů dle výpovědí pamětníků poznamenalo rozstěhování z „lágru“ a cihelny do „vagónky“ a domů ve městě, v pozdějších letech do bytů v bytovkách.

¹⁷⁵ „Ta kaj andre škola! Varekana khere, pre Slovensko. Le gadžikane čhaven sikhavnas, a amen – denas te kerel pro dvori buči! Te šulavel a kavkes pratinas, amen te sikhavel o učitel na kamelas“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

¹⁷⁶ „A sar avlam kadej pro Čechi, zase e daj gejl'a andre cihelňa andre buči, ta hlidinavas le čhaven.“ – rozhovor s J.M. 2.10. 2005, Rokycany

¹⁷⁷ „No tak me sar avlam adaj, andre koda berš saranda the šov, no tak gejl'am, normalně andre škola man prihlašinde, na, o dad e daj, no a phiravas adaj andre, kadaj pro foros, oda has amen dost du...koda lagros, dost dur kodarig, kajse duj, trin kilometri, oda...andre škola amen has. Oda dži tel o veš, paš o veš no a...tak me andre škola na...gejl'om andre treti, thode man andre třeti třída, tuke adaj hin, no a odoj phiravas furt, no dži... dži do pandžto, na. A palis has andro...palis pes predžalas andre „měšťanka“ či sar oda phenenas akor. Jo, měšťanka.“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

Hlavní rody, které přišly v těchto letech a místa jejich bydliště na Slovensku (na základě rozhovorů s informátory):

Mikovci - především z Babího Potoka a částečně z Terňi

Červeňákovci - z Terňi, dle I.F. spadají do rodu Mikovců

Giňovci - z Terňi

Giňovci - z Tolčemeše (dle informátorů jde pouze o shodu jmen, ale o jiný rod než byli Giňovci z Terňi)

Dudovci (asi dvě rodiny) - z Chmiňan, přišli na základě náborové akce

Dále se informátoři zmínili o Horváthovcích z Brezovice, jejichž napojení na síť obcí Terňa - Babí Potok - Tolčemeš, kterou A.G. označil jako „*amare Roma*“¹⁷⁸, však neznám. Gáborovci a Peštovi pocházeli z Tolčemeše. Rodina Ferkova pocházela ze Slivníku a byla napojená na Tolčemeš. Lúčkovci (1 rodina) - pocházeli z Chrapkova a byli napojeni napojení na Terňu.

Dalšími jmény, která se v té době vyskytují je Daňo a Peštová. Jde však také o Romy, kteří patří k rodu Giňovců z Tolčemeše.

Jak jsem již zmínila, Romové, kteří přišli do Rokycan v poválečných letech, si v mnohém udržovali tradiční kulturu tak, jak byli zvyklí ze Slovenska.

Do tradiční romské kultury vždy patřilo jakési „kastování“ mezi jednotlivými rody, které si Romové přinesli již ze své pravlasti, Indie.¹⁷⁹ To, do jaké skupiny byl ten který rod ostatními Romy řazen, záleželo na jeho socioekonomickém

¹⁷⁸ „naši Romové“ (česky) – rozhovor s A.G. 16.11. 2005

¹⁷⁹ Hübschmannová, M., in: Romové v České republice. Praha 1999, str. 118, 119

postavení, a na chování jeho příslušníků v oblasti rituální čistoty, dodržování závazných norem chování, atd.¹⁸⁰

Ačkoliv jeden z určujících prvků pro postavení jednotlivých rodů - profesní diferenciaci¹⁸¹ - neměl v Rokycanech příliš uplatnění (všichni vykonávali manuální práci v továrnách či jiných státních podnicích), tradiční vnímání statusu jednotlivých rodů stále přetrvávalo.

V praxi se to nejvýrazněji projevovalo možnostmi či nemožnostmi uzavírání sňatků mezi jednotlivými rody. *"Dokud ještě žili ti staří, ti co to zažili a věděli, tak ti by nedopustili, nebo... nechtěli, aby si někdo vzal z té vesnice ženu. Říkali, že to nejsou Romové jako my, že jsou kopitara¹⁸²..."¹⁸³*

Pokud už to tak bylo domluveno nebo nebyl v Rokycanech dostatek vhodných nevěst, jezdilo se pro ně na Slovensko. To se uplatňovalo především v dalších letech a desetiletích, kdy se pomalu vyčerpával potenciál rodů, mezi kterými bylo přípustné uzavírání sňatků. Takto se (dle výpovědi I.F. v 70. letech), dostali do Rokycan Romové například z Hanušovců: *"No to už bylo tak domluvený, víš, že... ten jeho strejda co tam zůstal (na Slovensku - pozn. B.Š.), no tak řekl bratrovi. Jsou tu hezký holky z Hanušovců, z dobrých rodin, moji kluci si odtamtud taky přivedli ženy, tak jestli chceš, pošli syny ke mně a zajedeme tam..."¹⁸⁴* Bratr Jolany Mikové si zase vzal ženu z rodu Gorolů z Michalovců.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 122, 123

¹⁸¹ Jednotlivá řemesla či vykonávané profese měla různě vysoký status – Tamtéž, str. 122,123

¹⁸² Že jedí koňské maso

¹⁸³ „niš dživen, mek dživenas kala phureder Roma, kala so oda zadžid'ile a džanenas, ta na...nadomukhenas abo...na kamenas hoj peske andal kada gav te lel andal oka. Phenenas hoj oda nane ajse Roma sar amen. Hoj oda hine ajse, no phenenas, no kopitara.“ – rozhovor s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁸⁴ „No oda imar avke sar dovakerdo, džanes, jak... koda leskro bačis so ačhi'la odoj, na, ta phenlas le phraleske. Hin adaj šukar čhajora Hanušovcate, andal o lačhe famel'iji, na, mire čhave tiš odarid ile, so pre Slovensko, na, ta te kames, ta bičhav le čhaven a... ke mande a džaha odoj.“ – rozhovor s I.F. 11.10. 2005

Přivdat, ve výjimečných případech přiženit,¹⁸⁵ se do Čech, byla statusová záležitost, neboť „... žít zde znamenalo vyšší životní úroveň a společenskou prestiž“.¹⁸⁶

3.3.6 Romové příchozí do Rokycan po roce 1952

Kromě Romů, kteří se přivdali, či přiženili do výše uvedených rodů a stali se tak příslušníky těchto rodů, přišli po roce 1952 i Romové z jiných částí Slovenska.

Mí informátoři se zmiňují o Malíkovcích, kteří přišli přibližně v roce 1952, zřejmě na nábor, neboť všichni pracovali na statku JZD, kde i bydleli. Dále pak Andrej Giňa zmiňuje Badžovce: „*Kico a Badžo, to byla jedna rodina*“, kteří přišli někdy v polovině padesátých let z Plzně na stavbu rokycanské nemocnice. Nejprve bydleli v dřevěných ubikacích na stavbě, poté dostali byt ve městě.¹⁸⁷ Poslední, o kom se mí informátoři zmiňují, byli příslušníci rodu Lackovců, kteří se do Rokycan přestěhovali dle všeho někdy v osmdesátých letech z Dišiny (okr. Plzeň) a pracovali v místní pobočce „Škodovky“.

3.3.7 Závěr případové studie

Romové, kteří přišli do Rokycan mezi lety 1945 - 1952, byli původně obyvateli několika obcí prešovského kraje na východním Slovensku a byli prvními stálými romskými obyvateli Rokycan v historii.

První z nich přišli do Rokycan v roce 1946 z obce Tolčemeš¹⁸⁸. Dostali práci v továrně dnešních Kovohutí, dříve

¹⁸⁵V tradiční romské kultuře převládala patrilokalita – manželka se stěhovala do bydliště svého muže

¹⁸⁶Romové v Rokycanech, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka 16/2004, str. 41

¹⁸⁷Z rozhovoru s A.G. 16.11. 2005, Rokycany

¹⁸⁸Dnes se tato obec nazývá Šarišské Sokolovce jak se dozvíme v článku Romové v Rokycanech, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka 16/2004, který se odkazuje na: Majtán, M. Názvy obcí Slovenskej Republiky. Bratislava 1998, str. 286

zvaných „patronka“ nebo „nábojka“. Zároveň dostali ubytování v tzv. „lágru“, ubytovně v areálu Kovohutí.

Za nimi přišli příslušníci jejich rodin, kteří také okamžitě získali práci i ubytování.

Postupně přicházeli i Romové z dalších spřízněných obcí, především Terňa a Babí Potok, kteří bydleli v areálu městské cihelny. Pracovali jednak v cihelně, dále pak na stavbách apod.

Ženy také vykonávaly pomocné práce uklízeček, myly nádobí v restauracích atd.

I po příchodu do Rokycan udržovali Romové tradiční struktury vzájemných rodových vztahů, které měly vliv na mnoho oblastí jejich života.

S majoritní společností přicházeli od začátku do styku na pracovišti i v místě bydliště a dle výpovědí pamětníků tato komunikace probíhala bez větších problémů.

S Romy, kteří přicházeli do Rokycan po roce 1952 a nespádali do rodových sítí dříve příchozích, také komunikovali, ovšem udržovali a udržují si vůči nim tradiční odstup, především v oblasti vzájemných sňatků.

4. ZÁVĚR:

Poválečnou migraci slovenských Romů do českých zemí chápu jako proces, který byl ovlivněn druhou světovou válkou a následnou poválečnou rekonstrukcí Československa.

V tomto procesu sehráli významnou roli náboráři, kteří na Slovensku sháněli pracovní síly do průmyslových i zemědělských podniků. Dále pak výzvy v novinách a rozhlase, které informovaly o možnostech práce a ubytování v „Čechách“.

Romové, kteří žili na konci války ve velmi bídnych podmínkách, tyto nabídky vítali a byli ochotni vykonávat i těžkou fyzickou práci, na kterou se pracovní síly sháněly obzvláště obtížně.

První romští migranti vytvořili na mnoha místech dnešní České republiky základ rodinných sítí, které měly velký význam pro osídlování dané lokality v dalších letech a desetiletích. Tak tomu bylo i v případě Rokycan, osídlovaných v letech 1945 - 1952 Romy z prešovského kraje na východním Slovensku.

Mnozí Romové, kteří přicházeli do českých zemí v dalších desetiletích tak často rozšiřovali již stabilizované rodiny, respektive rody, na základě pokrevního příbuzenství, či příbuzenství nově vzniklého na základě sňatků.

Pohnutky, které přiměli migranty k odchodu do Čech, byli různé. Někteří si chtěli pouze vydělat a vrátit se zpět na Slovensko, někteří naopak v důsledku prožitého válečného utrpení toužili udělat za minulostí tlustou čáru a na Slovensko se už nikdy nejeli ani podívat. Někteří z těch, kteří přijeli do Čech s úmyslem vydělat peníze a vrátit se zpět na Slovensko, tak skutečně učinili. Mnozí Romové se ale v Čechách, vzhledem k výhodám, které existence zde nabízela, usadili.

Během mé bakalářské práce se ukázalo, jak zásadní význam může mít využití metody orální historie pro obor, jakým je romistika. Umožňuje nám totiž nejen podívat se na daný historický proces očima těch, kteří ho sami prožili, ale také zaplnit, v případě Rokycan mezi lety 1945 - 1952 dosti značnou, mezeru v historiografických pramenech.

Seznam použité literatury:

Daniel, Bartoloměj: Dějiny Romů. Dějiny Romů. Olomouc 1994

Dějiny zemí Koruny české. II. Díl. Praha 1992

Horváthová, Emília: Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964

Horváthová, Jana: Kapitoly z dějin Romů. Lidové Noviny, 2002

Hübschmannová, Milena: Po Židoch Cigáni. I. Díl. Triáda, Praha 2005

Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras - Můžeme se domluvit. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2002

Ilustrovaný encyklopedický slovník. Academia, Praha 1982

Jandourek, Jan: Sociologický slovník. Portál, Praha 2001

Jurová, Anna: Rómska problematika 1945 - 1967, Dokumenty, č. 16. Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v rámci projektu Československo 1945 - 1967. Praha 1996

Jurová, Anna: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945. SAV Košice, Bratislava 1993

Kol. autorů: Historie rokycanských Romů. Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany. 16/2004. Státní okresní archiv v Rokycanech

Kol. autorů: Křižovatky dvacátého století, světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách. Naše vojsko, Praha 1990

Kramářová, Jana a kol.: (NE)BOLÍ, vzpomínky Romů na válku a život po válce. Člověk v tísní, společnost při české televizi o.p.s., Praha 2005

Lacková, Elena. Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Triáda, Praha 1997

Nečas, Ctibor: Historický kalendář, dějiny českých Romů v datech. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 1997

Nečas, Ctibor: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939 - 1945. Brno 1981

Nečas, Ctibor: Romové v české republice včera a dnes. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2002

Pavelčíková, Nina: Romové v českých zemích v letech 1945 - 1989. Úřad vyšetřování a dokumentace zločinů komunismu, 2004

Pavelčíková, Nina: Romové v západních Čechách. Sborník muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany. 14/2002. Státní okresní archiv v Rokycanech

Romano Džaniben, časopis romistických studií, 1-2/1995. Nadace Romano džaniben, Praha 1995

Romano Džaniben, časopis romistických studií, 3/2000. Společnost přátel časopisu Romano džaniben, Praha 2000

Romové v České republice. Socioklub, Praha 1999

Vaněk, Miroslav a kolektiv: Orální historie, metodické a technické postupy. Univerzita Palackého v Olomouci FF, Olomouc 2003

Diplomové práce:

Cichý, Marcel: Historie rodu Cichých a Bánomových. Indologický Ústav FF UK, Praha 2003

Vainer, Martin: Praktiky integrace rokycanských Romů do místní společnosti. Ostravská Univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie. Ostrava 2004. Státní okresní archiv v Rokycanech

www stránky:

www.jabok.cuni.cz

www.psp.cz/docs/laws/dek

Seznam použitých pramenů:

Dokumenty:

SOkA - Státní okresní archiv v Rokycanech

- Materiály Městské cihelny

769/46

839/46

1046/46

1436/46

176/47

1450/47

103/48

408/48

- ostatní

1894/47

1895/47

1896/47

7198/47

8063/47

-Kniha zápisů ze schůzí bytové komise MNV Rokycany
(5.1.1948 - 16.12. 1949), inv. Č. 172

Kroniky:

-Pamětní kniha města Rokycan 1938 - 1947, inv. Č. 397.
Státní okresní archiv v Rokycanech

-Pamětní kniha města Rokycan 1948 - 1951, inv. Č. 398.
Státní okresní archiv v Rokycanech

-Pamětní kniha města Rokycan 1951 - 1954, inv. Č. 399.
Státní okresní archiv v Rokycanech

Periodika:

- Nový Život 1945, reg. 4. 192. Knihovna Muzea Dr.
Bohuslava Horáka v Rokycanech

- Budovatel 1950. Knihovna Muzea Dr, Bohuslava Horáka

- Budovatel 1951. Knihovna Muzea Dr. Bohuslava Horáka

Soupis příloh:

a) fotografie:

- 1. Vagonová kolonie v r. 1926** (20. léta 20. stol., autor neznámý)
SOkA Rokycany; neuspořádaná sbírka fotografií ev. Č. 554
- 2. Romská rodina před jedním ze starých domů v centru města** (50. léta 20. stol., autor neznámý)
SOkA Rokycany; neuspořádaná sbírka fotografií ev. Č. 554

b) archivní dokumenty:

- 769/46 Usnesení dát do povozu městskou cihelnu**
SOkA Rokycany, ev.č. 769/46
- 839/46 Oznámení o stěhování zaměstnance K.F. do pohraničí, o potřebě pracovních sil**
SOkA Rokycany, ev.č. 839/46
- 1436/46 Návrh zavedení nájemného pro obyvatele městské cihelny, soupis obyvatel cihelny**
SOkA Rokycany, ev.č. 1436/46
- Vyhláška MV ze dne 4. srpna 1947 o provedení celostátního soupisu všech „cikánů a tuláků práce se štiticích...“**
SOkA Rokycany - chybí evidenční číslo
- 7198/47 Příkaz k vyhotovení seznamu všech „cikánů v Rokycanech bydlících“ ze dne 6. srpna 1947**
SOkA Rokycany, ev.č. 7198/47
- 8063/47 Dopis Místnímu národnímu výboru v Terňi ohledně daru československým matkám.**
SOkA Rokycany, ev.č. 8063/47
- 1896/47 Seznam „cikánů, kteří jsou v Rokycanech přihlášení k pobytu“**
SOkA Rokycany, ev.č. 1896/47

c) Novinové články:

- Důležité upozornění obecním kronikářům**
Nový život 29.6. 1945; Knihovna Muzea Dr. Bohuslava Horáka, reg. 4. 192
- K bytové otázce v Rokycanech**
Nový život 3.8. 1945; Knihovna Muzea Dr. Bohuslava Horáka, reg 4. 192